

Devlet Tartışmaları*(1)

Simon Clarke

Çeviri: İbrahim Yıldız

Giriş

Bu derlemede yer alan bildiriler kapitalist devlete yönelik belli bir yaklaşım ortaya koymaktadır; bu yaklaşım 1970'lerde Sosyalist İktisatçılar Konferansı'nın (CSE) çalışma grupları içerisinde geliştirilmiştir. Söz konusu bildiriler toplu müzakerelerden yola çıkılarak hazırlanmışsa da, CSE içindeki ve hatta ilgili çalışma grupları içindeki bir uzlaşmayı ifade etmekten uzaktır. Bu bildirilerin seçilme nedeni de CSE içerisinde yürütülen çalışmaların tipik birer yansıması olmaları değil, devlet konusunda ayrıcalıklı bir kuramsal yaklaşım sergilemeleridir.¹

1969'da kurulan CSE, önce iktisatçıları bir araya getirmeyi amaçlayan bir forum olarak ortaya çıktı; ancak tartışmalar kısa süre sonra ekonomik alanın dışına taşı ve ekonomik gelişmeler kapitalist sistemin bir bütün olarak gelişmesinin bir yüzü olarak görülmeye çalışıldı. 1970'lerdeki giderek keskinleşen siyasal ve ideolojik çatışmalar ile giderek büyüyen ekonomik krizler ortamında ekonomik konuların siyasal sorunlardan ayrı olarak ele alınmasının bir yolu yoktu. Kapitalist toplumun ekonomik ve toplumsal gelişiminin gelecekte izleyeceği rotanın, ister Marksist ister Neo-klasik olsun, ekonomik yasaların açıklığa kavuşturulması ile belirlenemeyeceği giderek açıklık kazanıyordu; gelişimin doğrultusu toplumsal ve siyasal savaşımın sonucunda belirlenecekti. Öte yandan, bu savaşımın sonucunu yalnızca oyunda rol alan güçlerin iradesinin ve kararlılığının belirlemeyeceği de açıktı; içerisinde kavga verilen ekonomik, siyasal ve ideolojik çerçevenin sınırlayıcılığı da etkin olacaktı. Sınıf savaşımının yeniden canlanması 1960'ların sonlarından başlayarak "ekono-

* Clarke, S. (1991) "The State Debate", Clarke, S. (der.), The State Debate, New York: St. Martin's Press,1-69.

1 Colin Barker, Joachim Hirsch ve Bob Jessop'un hazırladığı bildiriler bu tartışmanın diğer cephelerine zenginlik katmışlardır. Ne var ki, bu derlemedeki denge hesabı için ya da bu giriş yazısının partizan karakteri için özür dileme gereği duymuyorum! Bu Giriş'in ilk müsveddeleri üzerine görüşlerini bildiren dostlarıma (özellikle John Holloway, Werner Bonefeld, Sol Picciotto, Andrea Wittkowsky ve Joachim Hirsch'e), Warwick ve Coventry CSE Yerel Devlet Gruplarının üyelerine ve hepsinden öte geçen onbeş yıl içinde süregelen devlet tartışmalarına katılan pekçok yoldaşıma minnettarım; tüm başarı ve sorumluluk onlarındır.

mi” ile “politika”, “yapı” ile “savaşım” arasındaki ilişkiye kapitalist devletin rolünün anlaşılması kapsamında eğilen kuramsal çalışmaların önemini artırdı.

Bu kitaptaki bildirilerin ayırt edici özelliği, 1970’lerin ilk yarısında hüküm sürmüş ve 1980’lerde yeniden önem kazanmış olan yapısal-işlevci ortodoksiye karşı, devlet konusunda sınıf savaşımının belirleyici rolü üzerinde yoğunlaşan bir yaklaşım geliştirmeye çalışmalarında yatmaktadır. Bu yapısal-işlevcilik 1970’lerde Britanya’da esas itibarıyla Poulantzas’ın, 1980’lerde ise bir yandan Habermas ile Offe’nin çalışmalarıyla, öte taraftan da Fransız Düzenleme Okulu ile bağlantılı oldu. Ancak; bu yaklaşım en gelişmiş haliyle Joachim Hirsch’in yapıtlarında kendini göstermiştir. Hirsch, Marksist temeller üzerinde bir devlet kuramı oluşturmaya soyunurken yukarıda andığımız kaynakları kullanmıştır.

Alman yazarların devlet üzerine tartışmaları ile Hirsch’in erken dönem çalışmaları bu kitabı oluşturan bildirilerin kaynaklarından biri olmuştur. Fakat bu bildiriler, devlet konusunda Alman yazarların çalışmalarını, derinleşen bir ekonomik kriz ile kızışan bir ekonomik ve siyasal savaşımın yaşandığı İngiltere örneğinde ele almıştır. Bu bağlamda, Fransız ve Alman katkısının “yapısal-işlevci” eğilimleri sınıf savaşımının rolünü küçük göstermeye yetmemiş görünmektedir. Öte yandan kriz ve sınıf savaşımının İngiliz yazarlarca geliştirilen daha derinlikli çözümlemeleri, devletin ve siyasal savaşımın özgüllüğüne yeterli dikkati göstermemiştir. Burada bildirilerin yeniden ürettiği bu tartışmalarda, Fransız ve Alman yazarların devlet tartışmalarından çıkardıkları dersleri İngiliz yazarların kriz çözümlemelerinin getirdiği kavrayışlarla kaynaştırma amacı gözetilmiştir.

Söz konusu bildirileri yayınlamamızın altında, bir antikacı merakıyla geçmişi kurcalama güdüsü değil, tartışmanın seyrinde ortaya çıkan kuramsal sorunların hiçbir şekilde kalıcı bir çözüme kavuşturulmamış olması gerçeği yatmaktadır. Bunun da nedeni öncelikle değişen siyasal koşulların kuramsal vurgulamalarda bir kaymayı dayatmasıdır; 1979-81 yılları arasında yaşanan ekonomik durgunluk döneminden sonra kapitalizmin görünürde bir istikrar kazanması yapısal-işlevcilik ve sistemler kuramının yeniden canlanışına ve sınıf temelli çözümlemelerin bir kenara itilmesine yol açmıştır. Kapitalizmin kriz eğilimleri yeniden belirdikçe ve sınıf çatışması yeniden baş gösterdikçe bu istikrarın geçici bir nitelik taşıdığı giderek açığa çıkması, egemen bütünleştirme kuramların geçerliliği konusunda kuşkuların doğmasına ve es-

ki tartışmalar yeniden alevlenmesine neden olmuştur. Bu tartışmalara yapılan katkıları uzun bir tanıtım yazısıyla birlikte tekrar yayımlamaktan kastımız, eski yanıtların yeni sorulara uygun karşılıklar olduğunu göstermek değil, yalnızca geçmişten çıkarılacak derslerin gelecekteki savaşım için önemli bir zemin oluşturduğuna dikkat çekmektir. Önceki tartışmalara yapılan son katkılardan birinde haykırıldığı gibi “Keynesçi politikaların uygulandığı on yıllar süresince kapitalizme ve devlete ilişkin olarak çok acı bir biçimde edindiğimiz kavrayışa sahip çıkmalıyız” (Londra-Edinburg Weekend Return Group, 1980: 2’nci Baskıya ek 143). Bu derlemenin bu kavrayışa, değişen koşullar ışığında, eleştirel bir gözle yeniden bakmaya yardımcı olacağını umuyoruz.²

Kapitalist Devlet Sorunu

1970’lerin devlet tartışması, sol çevrelerde 1960’lar boyunca etkili olmuş iki ayrı devlet kuramına karşı gelişti. Tekelci devlet kapitalizminin ortodoks Marksist kuramı, devletin sermayenin çıkarlarıyla özdeş tutulması esasına dayanıyordu; öyle ki “tekelci güç ile devlet iç içe geçip kaynaşmış”tı (Afansyev, 1974: 197). Bu özdeşleştirme, üretimin toplumsallaşmasının ve bununla bağlantılı olarak sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin, ekonomik krizden sakınma ve sınıf savaşımını törpüleme gayreti içindeki devleti, sermayeye ait pek çok işlevi yerine getirmeye zorladığı yolundaki argümana dayanmaktadır. Böylelikle para ve kredi sistemi, vergi sistemi, ulusallaştırma, planlama araçları ile devletin sivil ve askeri harcamalarının tümü sermaye birikimini sağlamak ve dolayısıyla da ulusal tekelci sermayenin stratejik nitelikteki ekonomik çıkarlarını güvence altına almak için kullanılır. Tekelci sermayenin hem rekabet halindeki ulusal sermayelerle hem de işçi sınıfıyla ilişkisinde devleti gerçekten de kendi çıkarlarına hizmet etmeye koşturma becerisi göstermesi; ekonomik gücünün yoğunluğuna, yürütme organıyla olan kişisel düzeydeki bağlantılarına, yürütmenin yasama üzerindeki egemenliğine ve işçi sınıfını kontrol altında tutmak için reformizm silahını kullanmasına bağlıdır.

Devlete ilişkin sosyal demokrat kuram ise, devletin ekonomiden kurumsal olarak ayrı oluşu üzerinde odaklanmış ve böylece de devletin siyasal bir kurum olarak özerkliğini vurgulamıştır. “Siyasal” alanın “ekonomik” alandan analitik bir tutumla ayrı tutulması, kuramsal yünden üretimin dağıtımdan ayrı olarak ele alınmasına dayanmaktaydı. Bu bakış açısından devletin, kapitalist üretim artışını sürekli kılacak koşulları güvence altına almak

² Bu tartışma son zamanlarda *Capital and Class*’ın sayfa- larında yeniden boy gösterdi (Bolfeld, 1987; Holloway, 1988; Jessop, 1988; Clarke, 1988b). Ayrıca Toni Negri’nin kendi denemelerinden oluşan önemli kitabına da bakılabilir (Negri, 1988).

için gerçekleştirdiği müdahale, kapitalistlerin kâr kaygısını ulusal zenginliğin gelişmesi yönündeki ulusal çıkar karşısında ikincil bir konuma itmekteydi. Devletin sınıfsal karakterini üretime müdahale etmesi değil, dağıtımla olan ilişkisi belirlemekteydi: devlet, öncelikle vergilendirme ve harcama politikaları aracılığıyla dağıtımda değişikliğe gidebilirdi. Böylelikle de bir sosyal demokrat hükümet, ilkece kapitalist üretim tarzının ekonomik verimliliğini adaletili bir dağıtım sistemiyle bağdaştırarak devlet erkinin araçlarını sermayenin ekonomik erkini dengelemekte kullanabilirdi. Sosyal demokrat sol açısından, devlet, kapitalist işletmelerin kamu mülkiyetine geçirilmesi aracılığıyla mülkiyet ilişkilerinin dönüştürülmesini ve böylece sosyalizme geçişi sağlayan bir araç olarak hizmet görebilirdi. Sosyal demokrat sağa göreyse “denetim ile mülkiyetin birbirinden ayrılması” mülkiyet sorununu tartışmayı yersiz kılmaktaydı.

Bu devlet kuramlarının yetersizliği 1960’lı yıllarda giderek daha belirginleşti. Bir yandan özellikle Britanya ve Almanya’da olmak üzere, refah devletinin gelişme göstermesi ve sosyal demokrat hükümetlerin işbaşına gelmesi, devleti tekelci sermayenin çıkarlarıyla kabaca özdeşleştiren yaklaşıma darbe vurdu. Sermayenin artan bir şekilde uluslararasılaşması ulus-devletle ulusal sermayenin çıkarlarını özdeşleştirmeyi tartışılır hale getirdi. Devletin giderek şiddetlenen ekonomik krizle başa çıkamaması, onun, sermayenin emrinde bir araç olarak etkin bir işlevi olduğu yolundaki görüşü zayıflattı. Dahası, Tekelci Devlet Kapitalizmi kuramı, ortodoks komünist hareketin politikasıyla bağlantılı olması yüzünden de sorunlar yaşıyordu; ki bu politika 1960’lı yılların sonlarında ortaya çıkan toplumsal hareketler için pek çekici değildi.

Öte yandan yoksulluk, kötü barınma ve olumsuz sağlık koşulları gibi sorunlar karşısında refah devletinin pek bir varlık göstermeyişi, parasal ve finansal istikrarsızlıkla kendini belli eden ekonomik sorunlar ve bunun sonucunda işsizliğin artması, toplumsal huzursuzluğun (özellikle gençler ve kenara itilmiş toplumsal kesimler arasında) giderek artması ve de sosyal demokrat hükümetlerin sermayenin gücünü ve çıkarlarını gruplarını etkili bir biçimde karşısına alamayışi, 1960’lı yılların sonuna doğru, sosyal demokrat görüşün devlete yönelik o iyimser bakışının inandırıcılığını yitirmesini sağladı. Tekelci devlet kapitalizmi kuramı devletin özerkliğini hafife almış, buna karşılık sosyal demokrat kuram ise bu özerkliğin sınırlarını önemsememiştir. Bu noktada ge-

reksinim duyulan, kapitalist devletin gücünün doğası ve sınırlarına ilişkin daha doyurucu bir kuramdı.

Devletin kapitalist sınıfın bir *gerecine* indirgenemeyeceği açıktı, ama sınıf savaşımında tarafsız bir rolde olduğu da söylene- mezdi. Siyasal savaşımın devletin niteliği üzerinde belli bir etkisi vardı, ama bu etki devlet ile toplum arasındaki yapısal ilişki- de, özellikle de devletin ekonomi ile olan ilişkisinde içerilen sınırlamalarla kısıtlıydı. Dolayısıyla, sosyal demokrasinin siyasal başarısızlığıyla ortaya çıkan kuramsal sorun, “ekonomi” ile “po- litika” arasındaki ilişkiye dair bir sorundu.

Bu sorun, yerel entelektüel gelenekler ile siyasal koşulların etkisiyle değişik biçimlerde ortaya konmuşsa da metropolitan kapitalist dünyanın her yerinde hemen hemen aynı anda baş göster- mişti. Yine de tartışmanın ilk evresinde, yaygın olarak bilinen temalar yeniden gündeme gelmiş ve böylece tartışma kısa bir süre sonra ulusal sınırları aşarak uluslararası bir niteliğe kavuşmuştur. Ortaya çıkan yeni yaklaşımlar, Marksizm’den esinlenmiş olmalarına karşın, Tekelci Devlet Kapitalizminin Marksist kuramını keskin bir biçimde reddediyordu; amaç, “siyasal”ın *özgüllüğünü* ve onun ekonomik çatışmalara *indirgenemezliğini* savunabilmek için sosyal demokrat anlayışın devletin *özerkliğine* yaptığı vurguyu canlı tutmaktı. Öte yandan bu yaklaşımlar, sosyal demokrat görüşün devletin *tarafsız* olduğu yolundaki yanılışına da keskin olarak karşıydı; devletin sınıf karakteri son tahlilde devlet ile ekonomi arasındaki *yapısal* ilişki tarafından belirlenmekteydi; bu da devletin bir bütün olarak sistem içerisindeki *işlevinin* belirlendiği *biçiminde* içeriliydi.

Almanya’daki Tartışmalar

Sosyal demokrasinin Almanya’daki eleştirisini, esas olarak Sosyal Demokrat Partinin sağa kayışı ile “yeni toplumsal hareketler”in dramatik yükselişi özendirdi. Ne var ki, Tekelci Devlet Kapitalizmi kuramı da aynı ölçüde gözden düşmüştü. Bu durum bir yandan Alman Sosyal Demokrat Partisi’nin (GDR) otoriter devlet sosyalizmiyle yakından bağlantılıydı. Öte yandan da, Alman devleti işçi sınıfının ekonomik özelemlerine endüstriyel ilişkiler ve sosyal güvenlik sistemleri aracılığıyla karşılık verebiliyor gibi görünüyordu. Bu yeni toplumsal hareketler işçi sınıfının başkaldırısı olmaktan çok, gençlerin ve dışlanmışların bir başkaldırısıydı. Ancak söz konusu yeni toplumsal hareketler bir gençlik isyanı değildi yalnızca; devlet kurumlarıyla, özellikle eğitim siste-

miyle ve aynı zamanda da konut edindirme ve sosyal yardım kurullarıyla ve savaş sonrası ekonomik büyüme döneminde giderek egemen hale gelen maddiyatçı kültürle olan yüzleşmeden doğan ayaklanmalardı.

Sonuç, Alman eleştirisinin, ağırlıklı olarak, devletin hizmet ettiği (ekonomik) kesimler üzerinde değil de, devletin hem ifade edip hem de yeniden ürettiği baskıcı ve bürokratik kamu yönetimi ile burjuva kültürünün bireyci maddiyatçılığı üzerinde durması oldu. Bu, sosyalizmin önündeki görevin devleti ele geçirmek değil de—ki hem sosyal demokratlar hem de ortodoks komünistler açısından amaç buydu—devlet erkinin gayri insani ve yabancılaşmış biçimini dönüştürmek ya da yıkmak olduğu anlamına geliyordu. Devlet kuramının üstlendiği görev, belli bir kapitalist devlet biçimini açıklamaktı.

Habermas, Offe ve Frankfurt Okulu

Alman eleştirisine kuramsal açıdan ilk önce, Weber'den gelen bir sosyoloji geleneğini Marksizmle birleştiren, sosyolojinin güncel Frankfurt Okulu geleneği kaynaklık etti. Kapitalist devlet biçimi bir yandan Weberci bakışla, ussal bürokratik bir tahakküm biçimi olarak nitelendiriliyordu; öncelikle hizmet ettiği gruplar ya da yerine getirdiği ekonomik işlevlerle değil de, tüm bir toplumsal sistemin istikrarını sağlamak durumunda olan özellikle siyasal bir kurum olarak gerçekleştirdiği işlevlerle açıklanıyordu. Öte yandan da, daha geniş toplumsal sistem Marksist bir bakış açısıyla, ekonomik sömürü temelli sınıflı bir toplum olarak niteleniyordu; öyle ki modern devletin özgün siyasal biçimleri olan “Sosyal Demokrasi” ile “Keynesci Refah Devleti”; ekonomik, toplumsal ve siyasal çatışmaları zararsız bir düzeyde tutmak amacıyla işçi sınıfının toplumsal ve siyasal bütünleşmesini sağlamaya yönelik, az ya da çok başarılı girişimler olarak algılanmaktaydı.

Bu çerçevede devletin siyasal ve yönetsel sistem biçimleri, en belirgin olarak Habermas ile Offe tarafından açıklanıyordu; bu biçimler, devletin bütünleştirici işlevleri ile uyum içinde, devletin maruz kaldığı çeşitli ve birbiriyle çatışan basınçların uzlaştırılması çabası içerisinde ekonomik, toplumsal ve siyasal istemleri tartışırma, yönlendirme, süzme ve yeniden düzenlemeyi sağlayacak unsurlar olarak ele alınıyordu. Dolayısıyla devlet, sosyolojik bir bakış açısıyla, bir bütün olarak toplumun bütünleşmesi ve yeniden üretimi uğruna, bireysel ve toplumsal istemleri ikinci

plana iten bir sistem olarak görülüyordu (Habermas, 1973; Offe, 1972, 1984).

Bu yaklaşıma göre devlet *özerktir*, fakat elbette ki *tarafsız* değildir. Belli çıkarların temsil edilmesi, devletin siyasal bir kurum olarak oynadığı istikrar sağlayıcı role kıyasla ikincil önemdedir, öyle ki kimin çıkarını temsil edeceğini devlet belirlemektedir. Dolayısıyla devlet, kendine yönelen istemleri kendi siyasal önceliklerini gözeterek “süzmesi” ne yardımcı olan “seçici mekanizmaları” sağlayacak iç yapılar geliştirmelidir. Ne var ki, devletin üretim alanından ayrılması onun, bir bütün olarak sermayeye hizmet etmek, sermaye birikiminin koşullarını güvence altında tutmak zorunda olması demektir (devletin “birikim işlevi”); bunu yaptığı ölçüde devlet kaçınılmaz olarak sermayenin genel çıkarlarına hizmet eder, hatta onu yapılandırır. Öte yandan, devlet herhangi bir tikel grupla kendisini özdeşleştirerek meşruiyetini tehlikeye atmaktan sakınmalıdır (devletin “meşruiyet işlevi”); öyle ki bir bütün olarak sermaye birikimini destekleme gereğinin sınırları içinde devletin yürüttüğü belli politikalar ve bu politikaların hizmet ettiği belli çıkarlar, devletin kendi siyasal öncelikleri tarafından belirlenen kendi siyasal süreçlerinin olumsal birer sonucu olacaktır.

Devletin “birikim” ve “meşruiyet” işlevleri bir yönetim ve tahakküm biçimi olarak onun sahip olduğu ikili role işaret etmektedir. Bu iki işlev, birbiriyle çatışan çıkarlar bir yönetim biçimi olarak devletin “ussallığına” sınırlamalar getirdiğinde, birbiriyle çelişir duruma gelir. Ne var ki siyasal sistemin özgül işlevi siyasal çatışmaların yalnızca ekonomik çatışmalar doğurmadığı anlamına gelir; bu çatışmalar belli bir devlet biçiminde içerilen özgül gelişmelerden kaynaklanır; devlet kendi faaliyet alanlarından birinde ortaya çıkan çatışmalara çözüm bulmaya kalkıştığında bir başka alanda gerginliklere yol açarak çatışmaları hızlandırır. Siyasal bir kriz ya da “kriz yönetiminin krizi”, devlet aygıtı birbiriyle çatışan istemler arasında bir uzlaşma sağlayamadığında ortaya çıkar. Ekonomik bir kriz, devletin manevra alanını daraltır; ancak siyasal bir kriz için ne gerekli ne de yeterli bir koşuldur. Dahası, bir siyasal krizde rol alan siyasal güçlerin toplumdaki temel ekonomik çıkarların temsilcisi olmaları gibi bir zorunluluk da yoktur.

Daha ayrıntıya inerek Offe’ye göre “meşruiyet işlevi”, devletin popüler beklentileri tatmin etmesini gerekli kılar; ki bunlar zorunlu olarak sermayenin çıkarlarıyla çelişir. Bu yüzden devletin “birikim” ve “meşruiyet” işlevleri arasında bir çelişki vardır. Dev-

letin bu çelişkiyi çözmeye yönelik girişimi yalnızca yeni krizler ve yeni çatışma biçimleri doğurur. Refah devletini finanse etmek amacıyla vergilerin artırılması, kârları düşürür böylece yatırımlar azalır ve bir siyasal direnç oluşturur. Devletin ekonomiye giderek artan bir şekilde müdahale etmesi, pazar kurallarının yerine siyasal ölçütler koyması nedeniyle kapitalizmin meşruiyetini; kendini belli ekonomik çıkarlarla doğrudan özdeşleştirilmesi dolayısıyla da devletin meşruiyetini tehdit eder. Maruz kaldığı, birbiriyle çatışan çeşitli baskılara çözüm arayışı da benzer şekilde devletin varsayılan birlik ve tutarlılığını parçalayarak ussallık savına darbe vurur.

Habermas ve Offe'nin kapitalist devlet anlayışlarındaki ana kuramsal sorun, sermaye ile devlet arasındaki ilişkinin tamamen dışsal bir ilişki olarak ele alınmasıdır. Devlet, kapitalist toplumu istikrar sağlarken sermayenin çıkarlarına hizmet eder; ancak Weberci bir yaklaşımla ussal bir tahakküm ve yönetim biçimi olarak tanımlanan devletin *biçiminde* özellikle kapitalist olan hiçbir şey yoktur. Devletin sınırları da, aynı ölçüde, kapitalist üretim tarzının sınırlarıyla ilişkilendirilerek değil, post-Weberci bir açıdan “ussallığın sınırları” ile tanımlanmaktadır; yönetim biçimi olarak devletin ussallığı, toplumdaki temel sınıf ayrımlarıyla bir ilişki olsun ya da olmasın, siyasal ve bürokratik çatışmalardan ibarettir.

Offe'nin ilk çalışmaları Marksizm ile sosyolojinin eklektik bir karışımıdır. Sonraları düşüncelerini daha sistematik olarak geliştirmeye giriştiğinde bunu Marksizm'den ziyade sosyolojik sistemler kuramının çerçevesi içerisinde yapmaya çalışır. Ne var ki Offe'nin çalışmalarının çekiciliği kuramsal açıdan ince elenip sık dokunmuş çalışmalar olmalarından değil yazarın meşrulaştırdığı siyasal sonuçlardan kaynaklanmıştır. 1970'lerin başında Offe'nin yazdıklarından çıkarılan somut ders şuydu: İşçi sınıfının sosyal demokrat eklenmesi kapitalist devleti istikrara kavuşturmuş ama bunu yaparken de çatışmanın odağının “yeni toplumsal hareketlere” kaymasına hizmet etmiştir. İşçi sınıfının sosyal demokrat eklenmesi giderek artan bir baskıyla karşılaştıkça ve devletin yaşadığı kriz daha da şiddetlendikçe, Offe görüşlerini yeniden gözden geçirerek, Keynesci sosyal demokrasinin hedefini öngörmüş, bu da geleneksel işçi sınıfı politikalarının geleneksel biçimlerinin, artık en alçakgönüllü reformist hedeflerine bile ulaşamayacakları gerekçesiyle sıkı bir eleştiriye tabi tutulmasına yol açmıştır. Öte yandan refah devletinin içine düştüğü kriz, “yeni toplumsal hareketler”in maddi kazanımlar ya da siyasal ilerleme söz konusu olduğunda devletten çok az beklentileri olduğu anla-

mına gelmekteydi. Böylece 1980'lere gelindiğinde Offe'nin çalışmaları, ne sermayenin ne de devletin gücüyle yüzleşme peşinde koşmayan, fakat “sivil toplumun demokratikleşmesi” yoluyla “devletin çözünmesi”ne gözünü dikmiş bir politikayı meşru kılan araçlar haline gelmişti.³

Devlet Türetme Tartışması

Marksist kanadın Offe ile Habermas'a yanıtı Tekelci Devlet Kapitalizmi kuramcılarında değil, Marx'a dönerek devlet konusunda daha yeterli bir kuram inşa etme arayışındakilerden geldi. Devlet Türetme yaklaşımının çıkış noktası, ister Offe ile Habermas'ın ister Tekelci Devlet Kapitalizmi'nin olsun “işlevci” devlet kuramlarının kendisine yüklenen işlevleri yerine getirebilen bir devletin varlığını, böylesi bir yapının ilk elde nasıl oluştuğunu açıklama işini bir yana bırakarak, varsayan argümanlarıydı. “Ekonomik” ve “siyasal”ın toplumsal varoluşun farklı alanları olarak kuruluşu, ki bu kapitalist devlet biçiminin tanımındır, ne insan toplumlarının evrensel bir özelliğidir ne de karmaşık toplumların “işlevsel farklılaşma”larının kaçınılmaz bir sonucudur; kapitalist üretim tarzı temel alınarak açıklanması gereken kapitalist toplumlara özgü bir özelliktir bu. Dolayısıyla devlet türetme yaklaşımı, devleti mantıksal ve tarihsel bakımdan Marx'ın *Kapital*'de geliştirdiği kategorilerden “türetme” arayışına girer.⁴

Marx'ın değer kuramını tartışırken öne açılan bu yaklaşım, *Kapital*'in “ekonomik” olana ilişkin bir kuram olarak değil, bir bütün olarak kapitalist toplumun toplumsal ilişkilerinin kuramı olarak yorumlanmasına dayanır.⁵ Marx'ın *Kapital*'deki ekonomi-politik eleştirisi, ekonomik kategorilerin görünürdeki toplumsal ilişkilerin fetişleştirilmiş biçimleri olduğu argümanına dayanır. Ücretli emek ile sermaye arasındaki dolaysız ilişki “ekonomik” bir ilişki olmayıp; aynı anda sömürüyü, tahakkümü ve ideolojik savaşımı içerdiğinden birbirinden ayrılmaz biçimde “ekonomik”, “siyasal” ve “ideolojik” boyutlar taşıyan toplumsal bir ilişkidir. Bu boyutların ideolojik ve kurumsal olarak birbirinden ayrılığı toplumsal ilişkiye içkin değildir; yalnızca bu ayrılığın yeniden üretimi üzerinde verilen savaşımardan doğar. Ekonomik, siyasal ve ideolojik; böylece tek bir toplumsal ilişkinin tümleyici biçimleri olur.

Burjuva devlet kuramlarının, sosyal demokrat kuramlarca ve hatta Frankfurt Okulu'nun daha radikal analistlerince de paylaşılan yanlıgısı şuydu: Bu kuramlar kapitalist toplumsal ilişkilerin

3 Bkz. John Keane'in etkileyici metinleri (1988a, 1988b).

4 Tartışmaya yapılan belli başlı katkılar Holloway ve Picciotto tarafından irdelenmiş ve yeniden yayımlanmıştır (1978).

5 Bu konuda Hans-Georg Backhaus'un çalışmaları yol açıcı niteliktedir (1969, 1974-8). En etkili kaynaksa I. Rubin'indir (1972, 1978). Ayrıca şu önemli derlemeye de bakınız: Elson (der.) (1979a).

farklılaşmış biçimlerini birbirinden ayırarak “fetişleştirmekte” ve bunları apayrı ve bağımsız toplumsal ilişkiler gibi ele almaktadır, oysaki kapitalist üretim ilişkilerinin farklılaşmış biçimleri ancak bunların birbirleriyle olan ilişkileri göz önüne alındığında anlaşılabilir. Böylece, sözgelimi “ücret”, “fiyat” ve “kâr” gibi ekonomik kategorilerin özüne kapitalist üretim ilişkileri damgasını vurur ve “ekonomik” kategoriler ancak bu toplumsal ilişkileri bir bütün olarak değerlendiren bir analiz temelinde anlaşılabilir. Bunun sonucu “hukuk”, “yurttaşlık”, “haklar” gibi “siyasal” kategorilerin de aynı şekilde kapitalist üretim ilişkilerinin fetişleştirilmiş biçimleri olarak görülmesidir. Marx’ın değer kuramı, toplumsal varoluşun “ekonomik” biçimlerine ilişkin Marksist kurama olduğu kadar, devletin Marksist kuramının da çıkış noktası olmuştur.

Ekonomik ve siyasal ilişkilerin temelde üretim ilişkilerinin fetişleştirilmiş biçimleri olduğu argümanı, bunların bütünüyle bir yanılısına olduğu anlamına gelmez. Hiçbir şey hakikatten daha uzak olamaz; zira bu kategoriler, içindeki kapitalist ilişkilerin yeniden üretimi üzerinde bir sınıf savaşımının verildiği kurumsal biçimlerin farklılaşması olgusunu vurgulayarak gündelik toplumsal varoluşa kurumsal bir biçim kazandırır. Ne var ki asıl nokta, bu kurumsal biçimlerin kendi içeriklerini ancak ifade ettikleri toplumsal ilişkilerden türetmiş olmalarıdır; dolayısıyla da kurumsal biçimler ancak bu toplumsal ilişkiler temelinde anlaşılabilir ve gelişimleri açıklanabilir.

Üretimin altında yatan toplumsal ilişkilere bağlı olarak açıklanması gereken, yalnızca bu fetişleştirilmiş kategorilerin içeriği değil aynı zamanda biçimlerin kendileridir. Ekonomik ve politik kategoriler (ücret, fiyat, kâr, hukuk, siyasal partiler) her toplumda bulunmaz; bunlara yalnızca kapitalist üretim tarzına dayanan toplumlarda rastlanır. Diğer toplum biçimlerinde ekonomik ile siyasal arasındaki ayırım ya hiç yoktur ya da oldukça farklı biçimlerde vardır. Bu nedenle ekonomik ve siyasalın özgül biçimleri verili bir şey gibi ele alınamaz; ayırt edici ve tümleyici özelliklerini *aynı anda* saptamak amacıyla, bunların daha temel kategoriler olan üretim ilişkilerinden türetilmesi gerekir.

“Devlet Türetme” yaklaşımı siyasal yaşamın kategorilerini ve özellikle de asal bir kategori olan devleti, Marx’ın *Kapital*’de kapitalist üretim ilişkilerini çözümlemesinden yola çıkarak türetmeye çalışır. Bu türetmenin ekonomik ile siyasalın birbirinden farklılaşmasının kapitalist üretim biçiminin zorunlu bir sonucu oldu-

ğunu göstermek açısından, mantıksal; bu farklılaşmanın tarihsel olarak bu mantıksal zorunluluklar temelinde nasıl ortaya çıktığını göstermek açısından da, tarihsel olması gerektiği ileri sürülmüştü. Bu çerçeve içerisinde farklı yaklaşımlar devletin doğuşuna yol açan mantıksal zorunlulukları farklı belirlemişler, ancak hepsi de sorunu, az ya da çok, işlevci bir yaklaşımla ele almıştır.

Baskın yaklaşımlar, bireysel sermayelerin kendi kendini tahrip eden rekabetinin sermayenin yeniden üretimini tehlikeye sokmasını engelleyecek bir kuruma duyulan ihtiyaçtan devleti türetmiştir. Ne var ki, bu basit işlevci yaklaşım bir süre sonra yetersiz bulundu; çünkü devletin sermayenin “genel çıkarını” belirleyip uygulamaya koyabileceği savı devlete, bağımsızlık, her şeyi bilme ve her şeye gücü yetme nitelikleri atfediyordu; ki devletin bu niteliklere sahip olmadığı apaçık ortadadır. Kapitalist üretim tarzının çelişik temellere dayandığı ve dolayısıyla potansiyel olarak kendi kendini yıkıcı bir özellik taşıdığı gerçeği, sivil toplum üstünde duran bir kurumun bu çelişkileri çözmek ve kapitalizmin kendi kendini yıkıcı eğilimlerine set çekmek üzere ortaya çıkacağını ileri sürmek için yeterli bir gerekçe değildir. Daha da esasa inersek, bu işlevci yaklaşım gerçekleştirilmesi beklenen üretmeyi önceden varsaymaktadır. Devletin kaçınılmazlığını ekonomik gelişmenin kendi kendini yıkıcı eğilimlerinden türetirken, özerk bir “ekonomik” alanın olduğu varsayılmakta ve böylece açıklanması amaçlanan “ekonomik” alanın “siyasal” olanıdan ayrılığı başlangıçta varsayılmaktadır.

Devletin türetilişine daha temel bir yaklaşım Blanke, Jürgens ve Kastendiek ile Hirsh tarafından getirilmiştir. Blanke, Jürgens ve Kastendiek ekonominin politikadan ayrılığını, meta değişiminin ikili karakterinden türetirler: Bu ikili karakter bir yanda değer yasasına tabi şeyler arasındaki değişim ilişkisini, öte yanda da değişimin öznelere ile onların sahip olduğu metalar arasındaki mülkiyet ilişkisini içerir. Mülkiyet ilişkileri mülkiyet haklarını yasa ile güvence altına alan bir hukuk sistemini ve dolayısıyla “ekonomi dışı zorlayıcı bir gücü” gerekli kılar; ki bu da devletin tarihsel gelişiminin esasıdır. Politikanın ekonomiden ayrılması, mülkiyet hakları üzerindeki çatışmaların meta değişiminden ayrılması, sözleşmeyle gerçekleştirilen değişimin işaret ettiği karşılıklı yükümlülüğün tanınmasında “bir kereye mahsus olarak kendini gösteren tarihsel bir edim değildir; sürekli olarak yeniden üretilir” (Blanke vd., 1978: 121); fakat bu; ancak böylesi bir tanıma sürdürüldüğü ölçüde yeniden üretilebilir.

Bağımsız meta üreticileri arasındaki ilişkide bu tür bir tanıma sorun yaratmayabilir. Ne var ki ücret ilişkisi durumunda kapitalist ile emekçinin değişim ilişkisinde yer alan özgür ve eşit yurttaşlar olarak birbirlerini tanımaları, bunun olanaklı kıldığı üretim alanındaki eşitsizlik ve zorlamaya aykırı düşer, dolayısıyla değişim ilişkisinin *biçimi* kendi *içeriği* ile çelişir. Bu da bir yandan mülkiyet haklarının sınırları içerisine sıkışan değişim şartları gereğince, siyasal ile ekonomik alanın birbirinden ayrılmasının işçi sınıfını sermayeye tabi kılınışının yeniden üretilmesine aracılık eden en temel biçim olduğunu gösterirken; öte yandan da bu ayrılığın ancak zor kullanılarak sürdürülebileceğini anlatır.

Blanke, Jürgens ve Kastendiek'in çözümlemeleri, yeterli ölçüde tarihsel göndermelerde bulunmaksızın kendilerini devletin mantıksal türetilişiyle sınırlamalarına rağmen, incelikli ve derinlikliydi. Ne var ki bu çözümleme, kapitalist devlet biçimini kapitalist üretim ilişkilerinden değil de, meta değişiminin biçiminden çıkardığı için sert saldırılara uğradı. Blanke, Jürgens ve Kastendiek, meta değişiminin ancak kapitalist sistem içerisinde eksiksiz bir gelişme göstereceğini öne sürerek kendilerini ustaca savundular. Üstelik kapitalizmin gelişmesi değişim biçimi açısından bir fark yaratmasa bile; biçim, ilişkinin konusuyla ancak sermayenin ücretli emekle değişiminde çelişkiye düşmekteydi; böylece devlet tartışmaya yer bırakmayacak bir şekilde sınıfsal bir karakter ediniyordu.

Blanke, Jürgens ve Kastendiek, devleti esas itibarıyla meşru bir kurum olarak görmeleri sebebiyle de hücumlara maruz kaldılar; onlara göre devletin tipik müdahale araçları hukuk ve para biçiminde ortaya çıkmaktaydı. Bu sorun, bir önceki sorun gibi, siyasal bakımdan büyük yankı uyandırdı; zira devlete ilişkin bu "biçimci" görüş geleneksel olarak sosyal demokrat yanlısımlarla bağdaştırılıyordu; bunun karşısında ise devleti egemen güç olarak gören ve geleneksel olarak hem sol hem de sağla ilintilenen alternatif görüş vardı. Bu ikinci görüş Hirsch'in, Frankfurt Okulu'nun yaptığı analize daha özenli bir Marksist temel kazandırma girişiminin esasını oluşturmaktadır; ki bu girişim İngiltere'deki tartışmanın kıvılcımını çakmıştır.

Hirsch'in Devlet Kuramını Yeniden Ortaya Koyuşu

Devlet türetme tartışmasına önceden yapılan katkılara karşı Hirsch, özerk bir güç olarak devletin *biçiminin*, böylesi bir güce herhangi bir asal *işlev* bahşedilmeden önce, türetilmesi gerektiğini ileri sürdü. Argümanının ilk biçiminde devletin özerkliğini ka-

pitalist üretimin anarşisiyle açıklamaktaydı. Ancak sonraları düşüncelerini yeniden gözden geçirdiğinde bu açıklama biçimini “işlevci” diye niteleyerek reddetti. Onun yerine devletin özerkliğini, zor kullanımını kapitalist sömürü ilişkilerinden ayrı tutma gereğiyle açıkladı; çünkü kapitalist sömürü, emek gücünün bir meta olarak özgürce alınıp satılabileceğini varsayıyordu.⁶

Devlet bir kere meşru olarak zor kullanma tekeline sahip özerk bir organ biçiminde kuruldu mu, daha ileri işlevler yüklenabilir; yinede bu işlevleri ancak kendi biçiminin sınırları içerisinde yerine getirebilir.⁷ Dolayısıyla devlet, sermayenin genel çıkarlarıyla özdeşleşmemiştir; kendine özgü bir mantığı vardır, bunu da belirleyen kendi biçimidir. Yinede devletin biçimi “ekonomik” ile “siyasal”ın öteden beri süregelen ayrılığını varsayar; böylece devletin yeniden üretilmesi bu ayrımın sürekli yeniden üretilmesine bağlıdır; dolayısıyla da bu ayrılığın dayandığı, üretimin kapitalist sosyal ilişkilerinin yeniden üretilmesine bağlıdır. Böylece Hirsch, devletin biçimini onun işlevlerinden çıkarmak yerine, devletin işlevlerini onun biçiminden türeterek biçim ile işlev arasındaki ilişkiyi tersine çevirir. (Gerçi bu ters çevirme daha ziyade görünüşteydi, çünkü herkes gibi Hirsch de, devletin biçimini onun “asli” işlevinden türetmiştir; burada söz konusu olan işlev ise işçi sınıfını boyunduruk altına almaktı.)

Hirsch’in analizi hem özgül bir tahakküm biçimi olarak devletin “özerkliği”ni, hem de devletin yeniden üretilmesinin temeli olarak devletin, sermayenin gelişkin haldeki yeniden üretimini koruma ihtiyacında içerilen bu özerkliğin sınırlarını kavramsallaştırılmayı olanaklı kılar. Bu sınırlar devletin gelişmesinin, kapitalist üretim tarzının gelişmesini sağlayan dinamikler ve özellikle de sermaye birikiminin kriz doğuran eğilimlerinin altında yatan “kâr oranının düşme eğilimi” tarafından belirlendiğine işaret eder. Bu yapısal kriz tehdidine karşı kapitalistler üretim ve değişim ilişkilerini sürekli olarak yeniden organize etmek zorunda kalırlar. Ne var ki, bu kriz eğilimleri ve kapitalistlerin bunlara verdiği tepkiler yalnızca ekonomik alanda ortaya çıkmaz; bunların devletin sürekli yeniden üretimiyle de doğrudan ilintili içerimleri vardır. Dolayısıyla da kapitalist üretim tarzının tarihsel gelişimi, salt üretim ilişkilerinin ekonomik biçimlerini değil, aynı zamanda devletin biçimini de etkileyen sürekli bir kriz ve yeniden yapılanma sürecidir.

Hirsch “kâr oranının düşme eğilimini” belirleyici bir tarihsel yasa olarak görür; devlet bu eğilimin karşısında yeni işlevler yük-

6 Bkz. John Holloway’ın değerlendirilmesi: Holloway (1988).

7 John Holloway, Hirsch’in devleti sınıf mücadelesinin bir biçimi olarak türetmesi ile yine onun devletin işlevlerini “yapısalcı” bir açıdan ele alması arasında bir çelişki görmekle hataya düşmüştür (Holloway ve Picciotto, 1978: 28; Holloway, 1988). Zira, Hirsch’e göre devletin “özerkleşmesi” sınıf mücadelesinin süregelen bir vechesi değildir; özerk bir güç olarak devletin egemenliğinde içkin ve onun şiddet kullanma tekeline desteklenen bir kereliğine gerçekleşmiş tarihsel bir olaydır.

8 Hirsch'in "kâr oranının düşmesi eğilimi yasası"na gönderme yapması; bu yasanın, birikim dinamiklerini devletin gelişmesiyle ilişkilendirmede merkezi bir rolü olmasına karşın, retorik bir tutumdan öte anlam taşımaz. Gerçekte Hirsch'in analizi, "kar oranlarının düşme eğilimi" ile buna "karşı eğilimlerin" sermaye birikim sürecinin birbiriyle çelişen ama birbirinden ayrılmaz veçheleri olduğunu göz ardı edip asıl sorumluluğu devlete vermekle istenççi bir politisizme saplanır (Fine ve Harris ile karşılaştırın, 1979: 99-100).

lenir ve bu işlevleri yerine getirmek için de birer dolayım olarak uygun biçimler geliştirir.⁸ Ancak devletin özgül politikaları ve müdahale biçimleri basitçe sermayenin kâr oranını sürdürme ihtiyacına indirgenemez; çünkü bunlar hem sınıf savaşımı hem de devletin tarihsel gelişmişliğiyle dolayımıdır. Devlet, özellikle, işçi sınıfının giderek artan siyasal ve ekonomik gücü karşısında "refah devleti"nin işlevlerini yüklenme yoluna gider. Bu işlevler işçi sınıfının yaptığı basınca bir yanıt olarak gelişmekle birlikte, devletin bunları yerine getirme becerisi üretimin sürekli bir şekilde artışına bağlıdır; bu artış devletin refahı amaçlayan harcamalarını finanse edecek kaynakları sağlayarak sermaye birikimini desteklemesi için devletin müdahalesi yönündeki baskılar yoğunlaşır. Bu, Offe'nin, devletin "birikim" ile "meşruiyet" işlevleri arasında gördüğü çelişkinin temelidir ve "ekonomik krizler" in siyasal bir görünümüne büründüğü biçimin belirleyicisidir: Bir ekonomik kriz bir yandan sınıf savaşımının kızışmasına yol açarken, öte yandan da devletin emrindeki, kendi refah aygıtı aracılığıyla bu savaşımı kabul edilebilir ölçülerde tutmasına yarayacak kaynakları sınırlar ve devleti, kendi siyasal yeniden üretimini güvence altına almak için giderek daha fazla baskı uygulamaya zorlar.

Devletin maddi ve siyasal yeniden üretimini güvenceye kavuşturmak amacıyla sermaye birikimini desteklemeye duyulan siyasal ihtiyaç, "devlet müdahalesi"nin artmasının ardındaki nedendir. Ne var ki bu müdahale, genişletilmiş yeniden üretiminde sermayenin genel çıkarını korumak için düzenlense de, bu çıkara indirgenemez. Bir yandan, birbiriyle çatışan kapitalist çıkarlar işin içindedir, öyle ki devletin benimsediği strateji belli sermayeler ve sermaye fraksiyonları arasındaki çatışmaların devlet aygıtında ifadesini bulan ve bu aygıt tarafından dolayımlanan siyasal çözümüne bağlı olacaktır. Diğer yandan, devletin sermayenin ihtiyaçlarını karşılama becerisi, kurumsal biçimler tarafından sınırlanır. Bu kurumsal biçimler aracılığıyla devlet, politikalar kurgulayıp uygulamaya koyar. Özelde, devlet aygıtının devlet müdahalesinin artışıyla birlikte gelişme göstermesi, onun giderek parçalanmasıyla bağlantılıdır; zira sivil toplum içerisinde birbiriyle çatışan çıkarlar devlet aygıtında temsil edilir. Dolayısıyla devlet tepeden turnağa ussal olan bir aygıt değil, sivil toplumu imleyen çıkar çatışmalarını siyasal bir biçim içerisinde yeniden üreten bir düzenektir. Böylesi bir usdışılık bürokratik ve yönetsel başarısızlık şeklinde kendini gösterse de, bu yalnızca kapitalist üretim tarzının çelişkileri ile bu çelişkilerin doğurduğu sınıf savaşımaları

nın devlet aygıtı içerisindeki dışavurumudur. Bu, Offe'nin çelişkinin temelidir: Bir yandan “ekonomik” ile “siyasal”ı birbirinden ayrı tutma ihtiyacı, öte yandan da kapitalist ilişkilerin yeniden üretimini güvence altına almak için devlete, bu ayrılığı askıya alması yönünde uygulanan baskılar söz konusudur.

Hirsch'in ilk çalışması çok önemlidir: Öncelikle devletin kurumsal özerkliğini onun sermayeye zorunlu bağımlılığıyla uzlaştıranın bir yoluna işaret etmesi bakımından. Bunu da devletin ekonomik, siyasal ve ideolojik olarak yeniden üretiminin kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretimini varsayışının somut yollarını söyleyerek yapıyordu. Dolayısıyla Hirsch'in çalışması, Frankfurt Okulu'nun devlete yaklaşımındaki tartışılmaz öngörülerini, katı Marksist kuramla birleştirmenin bir yoluna işaret eder gibiydi. Ancak bu birleştirme şematik ve muğlaktı; üstelik Offe'nin çalışmasının “politisizmi” ile “yapısal-işlevciliğinin” üstesinden gelme amacını yerine getirdiği hiç de açık değildi.

Hirsch bir yandan sınıf savaşımıyla ifadesini bulduğu üzere, ekonomik ile siyasalın, sermayenin işlevsel ihtiyaçlarından kurumsal ayrılığını türetirken Offe'yi aşmış gözükmese de, bu ayırmanın gerekliliğini gerçekte hiç açıklamamış, bunun tarihsel olarak nasıl gerçekleştiğini de göstermemiştir. Daha da önemlisi, Hirsch'e göre bu ayırma ilk ve son olarak gerçekleşmiş tarihsel bir olaydır; böylece devlet, özerk bir hükümler organ olarak bir kez kurulduğunda, kendini yeniden üreten bir niteliğe de erişir. Sonuçta Hirsch'in türettiği devlet bir antika meraklısının ilgisini çekebilirdi, ancak bunun kapitalist devlete ilişkin kuram açısından kayda değer bir önemi yoktu. Bu nedenle de Hirsch sürekli biçimde Offe'nin politisizmine takılı kalmıştır.

Öte taraftan, Hirsch kapitalist üretim tarzının tarihsel gelişiminin sınıf savaşımının bir ürünü olduğunu vurguladıysa da bu savaşım devlet tarafından topluma dayatılan yapının sınırları içerisinde sıkışmıştır. Devletin sivil toplumdaki ayrılması, devletin bu savaşımı ancak sermaye temelinde bir çözüme kavuşturabileceğine işaret eder; devletin işlevi işçi sınıfının devlet politikasının asla öznesi değil, nesnesi olması yönünde bir belirleyicilik göstermesidir. İşçi sınıfının talepleri devleti siyasal bir sınırlılık içine sokar, ama refah devletinin kurumsal biçimleri bu taleplere karşılık verecek araçları sağlar, böylece Hirsch'in eserinde devlet aygıtına nüfuz eden “sınıf savaşımı”, esas itibarıyla, belli sermayeler ile sermaye “fraksiyonları” arasındaki savaşıma dönüşür; bu savaşım devlet tarafından, kendi yeniden üretimini güvence altı-

9 Ayrıca bkz. Bonefeld ve Holloway (1991).

na alma gereksinimi temelinde çözülmelidir. Oysa ki sermaye ile işçi sınıfı arasındaki savaşımın sonucu çoktan öngörülmüştür; tek sorun işçi sınıfını boyunduruk altında tutmak için *ne kadar* refaha ve *ne kadar* baskıya gerek duyulabileceğine ilişkindir.

Hirsch, Offe'den devraldığı yapısal-işlevci politisizmi ancak çalışmasının sonraki açılımında güçlendirir; ağırlıklı olarak Poulantzas'ın geliştirdiği kuramlar ile Fransız Düzenleme Okulu'na yaslanarak "fordist güvenlik devleti"nin bir analizine soyunur. Buna göre yapı, sınıf savaşımını soğurma eğilimindedir ve devlet, bu analizin temel taşı niteliğindeki sermayenin analizdeki merkezi yerini alma eğilimindedir. Bu konuyu ayrıntılı olarak aşağıda ele alacağım⁹.

Poulantzas'ın Devlet Kuramı

Almanya'daki Offe'ninki gibi Poulantzas'ın devlet kuramı da çıkış noktası olarak devletin *özerkliği* ile *özgüllüğünü* üzerindeki vurguyu alır. Althusser'in toplumun ekonomik, siyasal ve ideolojik olmak üzere üç düzlemde oluştuğu biçimindeki yapısalci modelini izleyerek Poulantzas, *Kapital*'i yalnızca ekonomik düzlemin kuramını yapan bir kaynak olarak gördüğünden Marx'ın *Kapital*'ini tamamlamak üzere, o güne dek es geçilmiş siyasal düzlemin kuramını vermeyi amaçlar. Offe ve kimi devlet üretme kuramcıları gibi Poulantzas da devletin işlevini, kapitalist sınıfın çıkarları açısından değil, toplumu bir bütün olarak bir arada tutmayı sağlayacak bir kuruma duyulan gereksinim açısından tanımlar. Gerçekten kapitalist bireyler arasındaki rekabete dayalı ilişkiler, kapitalist sınıf açısından kendi ortaklaşa çıkarlarını gerçekleştirmek şöyle dursun, temsil etmek için bile gereken birliğe ulaşmayı olanaksız kılar. Dolayısıyla, Offe'nin yaklaşımında olduğu gibi, devlet, kapitalist toplumun yeniden üretimini güvence altına alması anlamında kapitalist bir devlettir; yalnızca işçi sınıfının değil, aynı zamanda tek tek kapitalistlerin çıkarlarına karşı, bir bütün olarak sermaye sınıfının çıkarlarını temsil eder. Bu durum devlete sözde tarafsızlık kazandırsa da onun sınıf niteliği, yapının bir bütün olarak yeniden üretiminde oynadığı işlevsel rolde zorunlu biçimde içerilmektedir.

Poulantzas Offe'den "sınıf savaşımı"na yaptığı vurguyla ayrılır. Ancak Poulantzas, yapısal kuramında olduğu gibi, siyasalın "özgüllüğü"nü ve "görelî özerkliği"ni ön plana çıkarır. Böylece siyasal savaşımarda yer alan tarafları, onların siyasal bağlılıklarını ve de girdikleri ittifakları tanımlamak için; ortak bir ekonomik

çıkarcın tanımını ne gerekli ne de yeterli olur. Dolayısıyla Poulantzas'ın sınıf kuramı, siyasal güçler olarak sınıfları oluşturmada ve böylece sınıf savaşımının biçimlerini belirlemede ideolojinin ve devletin rolünü vurgular.

Poulantzas'a göre sınıf savaşımı, yapının yeniden üretildiği ve dönüştürüldüğü araçtır. Yapı, belli bir "konjonktür"ü anlatır; bu konjonktür esas itibarıyla sınıf savaşımının nesnel olarak olası sonuçlarının bir alanıdır. Bu olasılıklardan hangisinin gerçekleşeceği somut savaşımın sonucuna bağlıdır. Ne var ki böylesi bir sonuç, basitçe oyunda rol alan kuvvetlerin görece gücü tarafından belirlenmez; zira devletin, kendi yeniden üretimini güvenceye kavuşturmanın bir aracı olarak kapitalist sınıfın egemenliğini sağlama almada çıkarı vardır. Dolayısıyla işlevini yerine getirmek için devlet, egemen sınıfların siyasal örgütü ile işçi sınıfının bunun karşısındaki ideolojik ve siyasal parçalanmışlığına el atar.

Poulantzas daha sonraki çalışmasında kendi yapısalcı kuramını gene kendisinin sınıf savaşımı kuramıyla daha bir bütünleştirmeye kalkışır; bunu yaparken de siyasal sınıf savaşımının yeniden üretmeye mahkum olduğu yapının içine sıkışmış olarak görüldüğü önceki kuramın katı yapısal belirlenimciliğini gevşetir ve kapitalist devletin çağdaş biçimleri ile krizlerinin çok daha somut bir analizini yapma peşine düşer. Ne var ki bu gevşetme onun kuramında esaslı bir değişikliğe yol açmaz, yalnızca "konjonktür"deki olumsuzluğa düşen payı arttırır. Poulantzas sınıfsal güçlerin oluşumunu ve sınıf savaşımının sonucunu belirlemede ideolojiye daha büyük güç atfeder ve Offe'nin izinden giderek kendi gelişimini belirlemede devlet aygıtının özerk dinamiklerine daha büyük bir rol verir.

Miliband-Poulantzas Tartışması

Poulantzas'ın kuramı Tekelci Devlet Kapitalizmi kuramının revaçta olduğu Fransa'da değil Britanya'da ses getirdi, Marksizan avangardın impresariosu konumundaki *New Left Review* büyük bir coşkuyla Poulantzas'a destek çıktı.

1960'ların sonunda Britanya'daki devlet tartışmasının oturduğu bağlam, İşçi Partisi hükümetinin yalnızca sosyalizme doğru ilerleme kaydetmede değil; sağlıklı, iyi eğitilmiş bir emek gücü sağlayacağı ve giderek kızışan uluslararası rekabete dayanacak şekilde endüstriyi modernize edeceği düşünülen, teknokratik reform programını uygulamaya koymada bile başarısız olmasıydı. Sol'un bu başarısızlığa verdiği ilk tepki bu durumu İngiliz toplu-

munun kendine özgü niteliklerine bağlamak oldu. Bir yandan egemen sınıfın köklü gücü ile sermayenin finansal gücü İngiliz endüstrisinin ve kamu yönetiminin modernleşmesinin önünde bir engel oluşturuyor; öte yandan da sağ kanat sosyal demokrat liderliğin demokratik olmayan bu güç yoğunlaşmasını göğüslemek için gerekli olan adımları atamayışı İngiliz emek hareketinin kuramsal ve siyasal zayıflığı ile açıklanıyordu. Bu analiz en etkili biçimde Perry Anderson ile Tom Nairn tarafından *New Left Review*'de yayımlanan bir dizi makalede geliştirildi. Onlara göre Britanya'da bir burjuva devrimi hiç olmamıştı; bu burjuvaziye toprak aristokrasisinin güdümündeki "güç bloğunun" küçük ortağı konumunda bıraktı. Burjuvazinin başarısızlığı işçi sınıfının sermayeyle siyasal olarak hiçbir zaman hesaplaşmadığı anlamına geliyordu ve dolayısıyla da işçi sınıfı ne Marksist bir siyasal kültür ne de devrimci bir parti geliştirebilmişti. Bu analizin kuramsal çerçevesini "yeni-Gramsci" bir siyaset kuramı oluşturuyordu; buna göre "kendinde sınıf"tan "kendi için sınıf"a geçiş, sınıfın bir "hegemonik ideoloji" geliştirmesine bağlıydı (Anderson, 1967; Nairn, 1964a, 1964b).

Kapitalist devletin daha gerçekçi bir analizi, egemen sınıfın kapitalist olmadığı yolundaki sanrıya kendisini kaptırmamış olan Miliband tarafından sağlandı. Miliband sermayenin siyasal egemenliği onun "hegemonik ideolojisi"ne değil, siyasal ve ekonomik gücü tekelleştirmesine dayandırılıyordu; bu da sermayenin, ekonomi üzerinde ve kendi yönetimine meşruiyet kazandıran araçlar üzerinde olduğu kadar devlet aygıtı üzerinde de dolaylı ve doğrudan denetim kurmasını sağlıyordu. *The State in Capitalist Society* (Kapitalist Toplumda Devlet) (1969) adlı kitabında Miliband, sermayenin devlete nasıl egemen olduğunu ve bu egemenliğini nasıl yeniden ürettiğini hayli ayrıntılı bir biçimde belgelemiştir; en radikal sosyal demokrat hükümetlere bile böylesi bir yapıda çok sınırlı bir yetki alanı kalabilirdi. Miliband'ın analizi şuna işaret eder: Sosyalizme salt seçim yoluyla ulaşılamaz; her cephede verilen demokratik savaşıma önderlik edecek biçimde halkın özlemlerini dillendirip, onları harekete geçirebilen kitlesel bir siyasal hareket gereklidir.

Miliband'ın çizdiği tablo, Anderson ile Nairn'inkiyle kıyaslandığında, kesinlikle daha az özgül ve belgelere daha iyi desteklenmişti. Ne var ki, Tekelci Devlet Kapitalizmi kuramıyla paylaşılan iki zayıf noktası vardı. Bir yandan sermaye ile devletin fiili özdeşliğine dayanmakta, böylece devletin sermaye yararına

kullanılmasının, halkın direnciyle karşılaşılması durumu dışında, *sınırlarını* kavramsallaştıramamaktaydı. Bu durum Miliband'ı, devleti nihayetinde kapitalist sınıfın bir aracına indirgeyen “araçsalıcı” bir devlet kuramı sunduğu ve devlet erkine getirilecek kısıtları ancak birbiriyle çekişme halindeki sınıfların örgütlülüğü, iradesi ve kararlılığında bulan “istenççi” bir kuram sunduğu yolunda birtakım suçlamalara açık bıraktı. Gerek *New Left Review*'a gerek Miliband'a göre sivil toplum ile devlet arasındaki *yapısal* ilişkiye değinen herhangi bir kuramın olmayışı, devletin sınıfsal karakterinin onun biçimine içkin olmadığı, sınıf savaşımının olumsal bir ürünü olduğu anlamına geliyordu.

Bu “araçsalıcı” devlet kuramıyla, “istenççi” sınıf savaşımı kuramının eleştirisi ilk kez Poulantzas tarafından ortaya kondu. *New Left Review*'a yazdığı bir makalede, Anderson ile Nairn'in “tarihsiciliği” ve “özneciliğine” Althusseryan balyozuyla darbeler indiren Poulantzas'a göre, bir toplumsal formasyondaki farklı “yapısal düzlemler”in “özerkliği” ile bunların birbirleriyle olan yapısal bağlantılarının karmaşıklığı, devletin sınıfsal karakterinin ne siyasal iktidarı ele geçirmiş gözüken sınıfla özdeşleştirilebileceği, ne de egemen ideolojinin sınıfsal karakterinin, “hayat tarzı”yla bu ideolojiyi açıkça dışavuran sınıf tarafından tanımlanabileceği anlamına geliyordu (Poulantzas, 1967). Tam tersine, belli bir sınıfın ya da belli bir ideolojinin egemenliği, toplumsal formasyonun yapısı tarafından nesnel olarak belirlenmektedir. Dolayısıyla İngiliz devleti, aristokrat cılasına rağmen biçim olarak kapitalisttir ve egemen ideoloji, toplumsal formasyonun sermayenin güdümünde olacak biçimde yeniden üretilmesine hizmet ettiğinden kapitalisttir. Dahası, egemen sınıfın çeşitli “fraksiyonları” arasındaki siyasal ve ideolojik ilişkilere özgü nitelikler, bir fraksiyonun kendi hegemonyasını diğerleri üzerine kurma becerisi göstermesiyle değil; devletin, söz konusu sınıfın bir bütün olarak egemenliğini devam ettirme işleviyle uyum içerisinde egemen sınıfın ideolojik ve siyasal hegemonyasının devlet tarafından örgütlenişiyle açıklanabilir.

Poulantzas'ın eleştirisi kısa sürede etkiler yarattı, fakat bu eleştiri Poulantzas'ın kendi düşüncelerinin özüne ilişkin neredeyse hiçbir ipucu vermiyordu. Miliband'la olan tartışmasına gelinceye dek Poulantzas'ın çalışmaları, avangardın dışında, etkili olmadı. *New Left Review*'daki eleştirisinde de belirttiği üzere Poulantzas, hem ekonomik hem de sınıfsal aktörlerle ilişkisi içerisinde devletin görece özerkliğini vurgulamaktaydı. Anderson ile

Nairn gibi Miliband da, ortodoks Marksizmin ekonomik indirgemeciliğinden kaçınmış, fakat onun yerine bir sınıf indirgemeciliği yerleştirmişti; egemen sınıf kendi mührünü devletin üzerine buna göre vuruyordu. Bu, tüm bu yazarların, burjuva sosyolojisinin kuramsal çerçevesi içerisinde kalmaları demekti; ki bu sosyolojinin ayırt edici özelliği toplumu, toplumsal grupların birbiriyle olan etkileşimi temelinde ele alıp değerlendirmesidir. Burjuva çoğulculuğundan kaçınmanın tek yolu, böylesi grupları tanımlarken ekonomik çıkarın tartışmasız önceliğini vurgulamak, böylelikle de çıkarları sınıf savaşımında üstün gelen sınıfsal aktörlerin öznelliği üzerinden, ekonomik indirgemeciliği yeniden ortaya koymaktı.

Poulantzas bu yaklaşımın, sınıf savaşımının biçimini ve gelişimini belirleyen kapitalizmin nesnel yapısal özelliklerini göz ardı ederek sınıf savaşımını sınıf bilincine indirgediğini ileri sürüyordu. Ancak Poulantzas, o eski altyapı-üstyapı modeline geri dönmeyi savunmuyordu; bunun yerine Althusseryan modelin benimsenmesinden yanaydı. Bu modele göre karmaşık bir bütün içerisinde işlevsel olarak birbiriyle ilintili olan özerk düzlemlerden oluşan nesnel bir yapının, sınıfsal pratikleri sınırlaması ve kendi içine hapsetmesi söz konusuydu. Her bir düzlemin işlevi, ortodoks Marksizmdeki gibi ekonomik düzlemlerle olan ilişkisi açısından değil, fakat bir bütün olarak yapıyla olan ilişkisi temelinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, ne yapısal olarak ne de herhangi bir “sınıf öznesi”nin eylemi aracılığıyla, hiçbir düzlem başka düzleme indirgenemez.

Devlet kuramı açısından bir sonuç şudur: “Siyasal”, devletin yapı içerisindeki işleviyle olan bağlantısı temelinde analiz edilmelidir. Bu işlev, yalnızca ekonominin gereksinimlerine hizmet etmek durumunda değildir; “*toplumsal formasyonu bir arada tutan etmen ve üretim koşullarını yeniden üreten bir etmen*” olarak hizmet görmek durumundadır (Poulantzas, 1969, Blackburn’dan alıntı, 1972: 246. Vurgulama Poulantzas’ın). Devletin “ekonomik” işlevleri devletin sahip olduğu rolün yalnızca küçük bir bölümüdür; Poulantzas da bu konuya pek az eğilmiştir. Çok daha önemli olan konu devletin “siyasal” ve “ideolojik” işlevleridir; bunlar işçi sınıfının parçalanmasını ve yönetici sınıfın “hegemonyasını” örgütleyerek, toplumun siyasal ve ideolojik olarak yeniden üretimini güvence altına almaktadır.

Poulantzas’ın çalışmasının uyandırdığı yankının nedeni açık yanıtlar sağlaması değil; Britanya’da o güne değin üzerinde du-

rulmamış, ekonomi ile siyaset arasındaki ve yapı ile savaşım arasındaki ilişkileri sorgulamasıydı. Ancak, ne denli “son kertede ekonominin belirleyiciliği”ne vurgu yapsada Poulantzas, esas itibarıyla, sınıf savaşımının ideolojik ve siyasal boyutlarıyla ilgiliydi. Üstelik, sonraki çalışmasında kendi yapısal determinizmini gevşeterek, “konjonktür”deki sınıf savaşımının ne yönde gelişeceğini belirlemede ideolojik ve siyasal faktörlere daha da büyük bir rol yüklemiş, “ekonomik” alanı biraz daha arka plana itmiş, böylece kuramının ortadan kaldırması beklenen “istençlilik” ile siyasal oportünizme geniş bir yer açmıştır.

Bu yönelim Poulantzas’ın izleyicisi olan çok sayıda yazar tarafından 1980’lerde nihai bir sonuca ulaştırıldı. “Post-yapısalcılık”, siyasal güçlerin oluşumunda ve devlet politikasının gelişiminde, “son kertede ekonominin belirleyiciliği” ilkesini bir yana bırakarak ideolojinin ya da “söylem”in belirleyici rol oynadığını savunuyordu. Bu da “yeni gerçekçiler”in; nesnellüğün biricik temelini ve biricik sınırlılıklarının metafizik, “tahakküm esasına göre yapılanmış ve son kertede ekonominin belirleyici olduğu karmaşık bir bütün” tarafından değil; bireysel aktörlerin öznelliğini bir başına oluşturan ve bu aktörlerin toplumsal ve siyasal birer güç olarak üzerinde kurulabileceği temeli belirleyen, “söylem”in nesnel yapısıyla tanımlanabileceği yolundaki görececi (ve alabildiğine usdışı) argümana dayanarak, “konjonktür”ün getirdiği oportünist politikaları ululamalarını sağladı. Öyleyse sınıf savaşımı, söylemin kendi içinde ve söylemler arasında görülen yalnızca bir tür savaşım biçimidir; üstelik, üretimden çok tüketim, kolektivizmden çok bireycilik, korporatizmden çok çoğulculuk ve sosyalist anti-kapitalizmden çok demokratik anti-devletçilik üzerinde yoğunlaşan yeni “söylemsel pratikler” eski söylemin yerini almaktadır.

Bu eğilimler Poulantzas’ın çalışmasında baştan beri içeriliyor olsa da, bu durum Marksistlere Poulantzas’ın katkısını reddetmeye yeterli olacak bir gerekçe sağlamamıştır. Poulantzas devletin siyasal ve ideolojik işlevlerini, sınıf savaşımının siyasal ve ideolojik boyutlarını vurgulamasıyla önemli sorunlara parmak basmıştı. Onun çalışması bir çerçeve sunmaktaydı; bu çerçeve içerisinde devletin “görelî özerkliği”ne ve “ekonomi” ile “siyaset”, “yapı” ile “savaşım” arasındaki ilişkiye dair temel sorunlar ele alınıp tartışılabilir. Birçok Marksiste göre ileriye gitmenin yolu Poulantzas’ın yaklaşımını, onun yapısal determinizmini ya da siyasal istençliliğini bahane ederek reddetmekten değil; fakat bun-

ların “son kertede ekonominin belirleyiciliği” ilkesine ilişkin olarak daha doyurucu bir açıklama geliştirmek suretiyle, daha uygun bir bütünleşmesini başarmaktan geçiyordu. Devlet kuramı üzerine CSE’de gerçekleşen ilk tartışmalarda Poulantzas’ın devlet kuramı içerisinde bu terimler başrolü oynamaktaydı. Ancak bu tartışmalar iyice tıklandıktan sonra Poulantzas’ın sorunu ortaya koyuş şeklinin uygunluğu sorgulandı.

CSE’deki Devlet Tartışması

Sermayenin Uluslararasılaşması ve Ulus Devlet

Devlet sorunu Sosyalist İktisatçılar Konferansı’nın daha Ocak 1970’teki ilk toplantısında ortaya kondu: Robin Murray, sermayenin uluslararasılaşması ile ulus-devlet üzerine, tartışmalar yaratan bir bildiri sundu (Murray, 1971). Bu bildirisinde Murray, sermayenin uluslararasılaşmasının devletin “ulusal” sermayenin çıkarlarına hizmet etme yeteneğini tahrip ettiğini ileri sürdü. Murray’ın tezini didik didik eden Bill Warren, kapitalist şirketlerin sahip olduğu egemenlik alanı ile ulus-devletin görünürdeki “örtüşmezliği”nin, yalnızca “devletin göreceli özerkliğinin –ki bu özerklik olmaksızın devlet kendi sınıfsal işlevlerini” bir bütün olarak sermayenin lehine “layıkıyla yerine getiremez-” bir veçhesi olduğunu savundu (Warren,1971: 88). Bu tartışma CSE’nin Ekim 1970’teki ikinci toplantısında daha ileri bir noktaya taşındı: “Modern kapitalizmde devletin ekonomik rolü” konusunda kendi görüşünü sunan Warren’a göre devletin “özerkliği” hiçbir şekilde onun sermayeden bağımsız olduğunu göstermezdi. Bunun yerine monolitik bir devlet bakış açısından yana olan Warren, devletin sınıfsal karakterinin onun, devletin sermaye yararına gördüğü işlevin bir ifadesi olan, yapısında içerildiğini belirtti. Bu argümanın Warren’i götürdüğü sonuç şuydu: “Devlet işlevlerinin ulaştığı geniş yelpaze, devlet yapıları ile emperyalist toplumun ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel sistemlerin birbiriyle giderek *daha sıkı bütünleşmesini* içermiştir”, bu da demokratik kisve altında devlet otoriteryanizminin artmasına yol açmıştır (Warren,1972: 29). Bu bakış açısına karşı çıkanlar arasında yer alan Michael Barratt-Brown, devletin halk savaşımıyla ele geçirilebilecek unsurları için ve ilerici hedeflere yönlendirilebilecek en azından kimi devlet politikaları için bir etkinlik alanının var olduğunu savundu. Bu anlamda sermaye ile devlet arasındaki ilişki monolitik değil, çelişiktir; sermayenin işlevsel gereksinmelerini değil, sınıfsal güç dengesini yansıtan bir ilişkidir.

Poulantzas ile Miliband arasındaki tartışmanın belli başlı temalarını yeniden üreten Warren ve Barratt Brown, sermaye ile devlet arasındaki ilişki sorununa getirilen geleneksel yaklaşımların temsilcisiydiler. Warren, devlet konusunda esas itibarıyla “yapısal-işlevselci” bir görüş ortaya koydu; buna göre devlet, doğal ve kaçınılmaz bir biçimde sermayenin gereksinimlerine hizmet etmektedir. Buna karşın Barratt Brown devlete ilişkin olarak “araçsalcı” bir görüş sundu; bu bakış açısından devlet sınıf savaşımının bir nesnesiydi; devletin politikaları ve pratikleri, devletin kendi sınıfsal karakterini tanımlayan sınıfsal güç dengesini ifade ediyordu.

CSE'nin “Britanya ve AET ” konulu üçüncü konferansına sundukları bildiriyle, Hugo Radice ve Sol Picciotto oldukça farklı bir yaklaşıma işaret ettiler. Bu bildiri, sermaye ile devlet arasındaki *çelişik* ilişkiye parmak basıyor ve sosyalizm için uygun devlet *biçimi* ile sermayenin yeniden yapılandırılması üzerine verilen sınıf savaşımı arasındaki ilişki sorununu ortaya atması nedeniyle önem arz ediyordu. “Bunun kaba hatlarıyla gösterdiği devrimci perspektif, varolan devlet yapılarını ele geçirmeye daha az önem vermeli ve tercihen, işçi sınıfının devrimci etkinliğine dayanan alternatif biçimler inşa etmeyi ön plana çıkarmalıdır. Böylesi bir etkinlik ‘içsel olarak’ artarak çok renkli ve yaygın bir karakter kazanacak, aynı zamanda da ulusal sınırları giderek daha çok aşacaktır” (Radice ve Picciotto, 1971: 52-53). Bu sonuç tümcesine sıkıştırılmış analiz, “yapı” ile “savaşım” arasındaki karşıtlığın reddine işaret etmekteydi; zira “yapı” ve özellikle de devletin kurumsal biçimi, verili olarak değil, bizatihi sınıf savaşımının bir nesnesi olarak alınabilirdi. Ne var ki bu yaklaşımın içerimleri hemen ortaya konulamadı; çünkü tartışmanın odağı sermayenin uluslararasılaşması ile ulus-devlet sorunundan, devlet harcamalarının krizdeki rolü sorununa kaymıştı.

Devlet Harcamaları Krizi ve Sosyal Demokrasinin Sınırları

Sermaye birikiminin kriz eğilimlerini çözmekten uzak olan, devlet harcamalarındaki artışın, ortaya çıkmakta olan ekonomik ve siyasal krizin asal bir parçası olduğu gerçeği, 1960'ların sonlarından itibaren giderek netleşti. Büyüyen devlet harcamaları krizi, ister “araçsalcı” ya da “yapısalcı”, isterse Keynesci ya da Marksist olsun, devlete dair her türden işlevselci kuram üzerine hemen kuşku bulutları çekti.

1960'ların ortalarındaki devlet harcamalarında görülen artışın büyük bir kısmı sağlık, eğitim ve refah üzerine yapılan “top-

lumsal” harcamaları. Sosyal demokrat sol açısından toplumsal harcamalardaki artış, işçi sınıfının siyasal savaşımının doğrudan bir getirisiydi. 1960’ların sonunda toplumsal harcama giderek artan bir siyasal baskıyla karşılaşınca, solun verdiği ilk tepki “kriz”i, işçi sınıfının kazanımlarını tersine çevirmeye yönelik kapitalist bir girişim olarak görmek oldu. Ne var ki ekonomik krizin giderek şiddetlenmesi, krizin sırf bir “banker dolabı” değil, kapitalist birikimin çok daha temel çelişkilerini dışavuran bir olgu olduğunu ortaya koydu. Dahası, söz konusu kriz, sosyal demokrat hareketin sicili üzerinde yeniden düşünmeye de yol açtı. İşçi sınıfının taleplerine yanıt olarak toplumsal harcamalar artmış olsa da, bu harcamaların hiç değilse bir bölümü sağlıklı, eğitilmiş ve devingen bir emek gücü yaratarak sermayenin de çıkarlarına hizmet etmişti. Üstelik bu toplumsal harcamalar, sermayeden kopartılan bir ödün olmaktan çok, faturası büyük ölçüde işçi sınıfına kesilmekte olan harcamalardı. Bu nedenle tartışmalardaki vurgu, sınıf savaşımının belirlediği devlet politikası yaklaşımından, devlete işlevselci bir bakış açısıyla bakan yaklaşıma doğru kaydı; bu ikinci yaklaşımda devletin rolü esas olarak sermaye birikiminin işlevsel gereksinimleri tarafından belirlenmekteydi. Ancak bu işlevselci yaklaşım, bu gereksinmelerin yalnızca ekonomik olmadığını, aynı zamanda toplumsal istikrarı korumak üzere gerçekleştirilen toplumsal harcamayı sağlama amaçlı “siyasal” gereksinmeyi de içerdiğinin farkındaydı. Dolayısıyla devlet harcamalarının düzeyi hala, en azından dolaylı olarak, işçi sınıfının ne ölçüde bir basınç uyguladığını göstermekteydi.

Devletin sermaye açısından işlevselliği üzerinde genelde bir görüş birliği olmasına rağmen, bu işlevselliğin sınırları konusunda temel bir anlaşmazlık söz konusuydu. Bu görüş anlaşmazlığı “neo-Ricardocuları” “köktencilerin”in karşısına koymuştur. Neo-Ricardoculara göre devletin işlevselliğinin sınırları, siyasal açıdan, sınıf savaşımının bir sonucu olarak belirlenmekteydi. Köktencilere göre ise bu sınırlar, aynı anda *gerekli ve verimsiz* olan devlet harcamalarının çelişik karakterine içkindi. Bu iki yaklaşım arasındaki farklılıklar, bunların krizi farklı şekillerde analiz etmeleriyle yakından bağlantılıydı; bu analizlerin gerisinde ise Marx’ın değer kuramının önemine dair farklı değerlendirmeler yatmaktaydı.

Kârlılık krizinin Neo-Ricardocu analizi krizin doğrudan uzun süreli tam istihdamın bir sonucu olarak işçi sınıfının kazanmış olduğu pazarlık gücünden kaynaklandığı görüşündeydi. Kriz, “dağıtımla ilgili” bir krizdi; zira ücretlerdeki artış verimlilik artışının

önünde gidiyordu. Devlet harcamaları üzerindeki savaşım ücretler üzerindeki savaşım sıklığı bir koşutluk içerisinde gerçekleşmekteydi; işçi sınıfı giderek artan refah payını güvence altına almış ve vergilerdeki artış karşısında talep ettiği ücreti de arttırarak, artan kamu harcamalarının faturasını sermayeye yüklemeyi başarmıştı.

Köktenciler ise ücretlerin “sınıf savaşımı” tarafından değil, kapitalist üretim tarzının nesnel yasaları tarafından belirlendiğini ileri sürüyorlardı. Krizin kaynağı dağıtımda değil üretimdeydi; özellikle de “kâr oranının düşme eğilimi” ndeydi. Krizin çözümü kârlılığın yeniden sağlanmasına bağlıydı; bu da ancak emeğin yoğunlaştırılması ve üretimin yeniden yapılandırılmasıyla gerçekleşebilirdi. Sermaye birikimini desteklemek ve toplumsal barışı korumak için gerekli olmasına rağmen, devlet harcamalarının artışı, yalnızca krizi daha da derinleştirmeye yarar; çünkü bu harcamalar artı-değere verimsiz bir yük bindirmektedir.

Neo-Ricardocu Devlet Kuramı

Neo-Ricardocular, Marx’ın değer kuramını ve ondan türetilen verimsiz emek kuramını reddederler ve dolayısıyla da krizin köktenci analizini bir tarafa atarlar. Vergilendirmenin kapsamı ve sermaye için yapılan kamu harcamalarının işlevselliği, verimsiz emek kuramı tarafından değil; sınıf savaşımı tarafından belirlenir. Bunun bir sonucu devletin, emek ile sermaye arasındaki dağıtım ilişkisini belirlemede, doğrudan ya da dolaylı, etkin bir rol oynadığıdır; böylelikle de biz, “kapitalist devletin burjuvazinin elinde edilgin bir araç olduğu yolundaki görüşü” reddetmek ve “devletin daha aktif ve özerk bir role sahip olduğunu” görmek durumunda kalırız (Purdy, 1973: 31).

Devlet harcamalarının neo-Ricardocu kuramı Ian Gough tarafından geliştirildi; bu kuram özellikle O’Connor’un, Offe’nin devlet harcamalarının “birikim” ve “meşruiyet” işlevleri arasında gördüğü ayrımı “devletin mali krizi”ne etkili bir biçimde uygulamasından yararlanılarak geliştirildi (O’Connor, 1973).

O’Connor’a göre devlet harcamalarının artışı giderek büyüyen tekelleşmenin hem nedeni hem de sonucudur: Devlet giderek daha fazla ölçüde, tekellerin lehine olmak üzere, “sosyal yatırım” ve “sosyal tüketim” maliyetlerini üstlenmekte, bu da üretimin tekelleşmesini ve toplumsallaştırmasını kuvvetlendirmektedir. Ne var ki bu durum ancak durgunluk yaratıcı eğilimlerin güçlenmesine neden olur. Baran ve Sweezy’nin izinden giden O’Connor, bu eğilimlerin tekelci kapitalizmde örtük biçimde va-

rolduğuna inanır. Buna göre devletin meşruiyetinin maddi temeli olarak, sayıları giderek artan yoksulları desteklemek ve tam istihdamı devam ettirmek için gerekli olan “üretim sosyal harcamalarını” karşılamak üzere, devlet harcamalarının daha da artırılması yönünde bir gereksinme yaratır. Devletin gelirleri harcamalara koşut biçimde artmadığından “mali kriz” ortaya çıkar; zira sermaye bu maliyeti karşılamak için özel kârların vergilendirilmesine karşı çıkmaktadır; ortaya çıkan dengesizliği bütçe üzerindeki özel çıkarların gelir beklentileri daha bir pompalamaktadır.

Gough, O’Connor’ın “sosyal yatırım”, “sosyal tüketim” ve “sosyal harcamalar” olarak devlet harcamalarını sınıflandırmasından yararlanmıştı. Sosyal yatırım, verimliliği ve dolayısıyla kapitalist kârlılığı doğrudan arttırmakta; sosyal tüketim, ücret maliyetlerindeki açığı kapatmaktadır. Sosyal harcamalar ise, askeri harcamalar ve refah sağlayıcı harcamalardır. Gough ve O’Connor’a göre ilk iki kategori verimlidir; çünkü birinci kategori kârlılığı doğrudan arttırmakta; ikinci kategori ise “sosyal ücret” olarak ücretin etkin bir parçası olmaktadır. Geriye, artı-değer üzerinde verimsiz bir yük oluşturan etmen olarak yalnızca son kategori kalmaktadır. Ne var ki Gough, O’Connor’ın krize ilişkin olarak getirdiği “yetersiz tüketimci” açıklamanın yerine, Purdy’nin geliştirdiği neo-Ricardocu kuramı koyar; buna göre O’Connor’ın işlevselciliği onu “devlet harcamalarının nereye ve hangi miktarda aktarılacağını belirlemede, sınıf savaşımının rolüne ya da bu baskıların üstesinden gelmek için politikalar geliştirmede ve uygulamaya koymada, devletin görelî özerkliğine, yeterli ağırlık vermemeye” götürür (Gough, 1975a: 5). Gough, bir yandan da Barratt Brown gibi devletin karakterini yalnızca sınıf savaşımıyla açıklayan yazarları da eleştirmiştir.

Gough, devlet harcamalarındaki artışı açıklarken, Poulantzas’ın ve daha az ölçüde olmak üzere Miliband’ın yapıtlarına dayanarak, devleti işlevsellik ve sınıf savaşımını baz alarak açıklayan yaklaşımların bir “sentez”ini önerdi. Gough’a göre, hem Poulantzas hem de Miliband “kapitalist devletin, egemen sınıfların siyasal çıkarlarını temsil eden ve sınıf savaşımının alanı içerisinde yer alan, görece özerk bir varlık” olduğuna işaret ederler. Devletin bu görelî özerkliğidir ki işçi sınıfını, “sermayenin siyasal gücü ve onun dayandığı devletin baskıcı aygıtı” tehlikeye atmadan, kapitalist sınıf içerisindeki bölünmeleri bir dizi ekonomik ve sosyal reform elde etmek üzere kendi yararına kullanmaya muktedir kılmaktadır (Gough, 1975b: 58, 64).

Burada ayrıntılarına inmeden söylersek Gough, devlet harcamalarına ilişkin işlevsel açıklama ile bu harcamaların sınıf savaşıncıca belirlenişi arasında görece keskin bir ayrım kurar. Bu ayrım kuramsal olarak, üretimin dağıtımdan neo-Ricardocu ayrılığına dayanır. Devletin “özerkliği” üretimin işlevsel gereklilikleri tarafından büyük ölçüde kısıtlanır ama gene aynı özerklik, dağıtımla bağlantılı olarak, sınıf savaşımı tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla verimli harcama, kapitalizmin ekonomik gelişimi açısından işlevsel olarak açıklanabilirken; sınıf savaşımı vergilendirmenin kapsamı ile “sosyal harcama”nın yapısı ve büyüklüğüyle ilintili olmaktadır.

Gough, Poulantzas’ın devlet kuramını benimsemiştir; çünkü bu kuram, devletin yapısal-işlevci analizlerince öne çıkarılan reformizmin sınırlarının bir açılmasıyla birlikte, devletin “sınıf savaşımı” analizlerince vurgulanan reformizm olanaklarını içeren açıklamayı sentezleyecek bir çerçeve sunar görünmekte ve böylece kriz sürecindeki alternatif stratejileri değerlendirmeyi sağlayacak bir temel oluşturmaktadır. Ne var ki Gough’un, “son kertede belirleyici olan” üretimin işlevsel gerekliliklerinde dışavurumunu bulan, devletin etkinliği üzerindeki “ekonomik” sınırlamalar ile dağıtım ilişkilerini belirlemede sınıf savaşımının rolünde dışavurumunu bulan, devletin “siyasal” özerkliği arasında yaptığı keskin ayrım, yine kendisinin kriz kuramıyla çelişmektedir. Söz konusu kuram, kapitalizmin ayakta kalmasının işçi sınıfının özlemlerinin, kârlılık sınırları içerisinde tutulmasına bağlı olduğunu fark etmişti. Dolayısıyla Gough krizin, işçi sınıfının değişik kesimlerine hiçbir siyasal ayrıcalık alanı ve dolayısıyla da reformizme kapı aralayacak hiçbir olanak bırakmayacak derinlikte olduğuna inanıyordu.

Köktencilik ve Devlet Kuramı

Ian Gough’un devlete, neo-Ricardocu yaklaşımına köktencilerin yanıtı gecikmedi. David Yaffe ve Paul Bullock krizin köktenci çözümlenmesini yaparlarken, devleti “toplumun yukarısında durur görünen” bir güç olarak ele alan “sosyal demokrat” anlayışa yüklenerek ve “burjuva devletin müdahaleciliğinin doğrudan doğruya sermayenin gereksinmelerinden kaynaklandığı” yönündeki düşüncelerini ilerleterek, Gough’un devlet harcamaları çözümlenmesine saldırdılar; “bu gelişmeler yöneten sınıf açısından *siyasal* bir zorunluluktur” diyerek, kendi görüşlerinin basitliğini de zimnen sergileme yoluna gitmişlerdir (Bullock ve Yaffe, 1975: 33. Vurgu benim).

Ben Fine ve Laurence Harris, Gough'un devlet harcamalarını çözümleyişine daha derinlikli ve sağlam bir eleştiri yönelttiler. Gough'un devletin "görelî özerkliği"ni üzerine inşa ettiği, dağıtımla üretim arasına koyduğu neo-Ricardocu ayrımı eleştiren Fine ve Harris'e göre birikimin krizce yönlendirilen örüntüsü "sermayenin işleyişinin zorunlu bir parçasıdır ve kapitalist devletin ekonomik müdahalesi temelde sermayenin ekonomik gereksinimlerince belirlenmektedir" (Fine ve Harris, 1976a: 99). Gough'un neo-Ricardocu yaklaşımı, kriz karşısında, sermaye birikimine ve özellikle de sermayenin uluslararasılaşması ve yeniden yapılanmasına ilişkin olarak devletin oynadığı rolü tümüyle göz ardı eder. Üstelik devletin, sermayenin içine düştüğü krizi çözmeye yeteneğini abartır. Devlet, ancak sermayenin krize karşılık vermeye zorlandığı koşulları değiştirmeye yönelik bir müdahalede bulunabilir. Bu, devletin nasıl olup da, sermayeyi gerekli yeniden yapılandırılmaları üstlenmeye zorlamak için, krizi derinleştirecek biçimde müdahalede bulunabileceğini açıklar.

Fine ve Harris devletin sermayenin güdümünde oluşunu, devletin değer yasasının güdümünde oluşuyla açıklar: "Devletin etkinliği artı-değerin üretimine hem bağımlıdır hem de onun tarafından belirlenir"; bu nedendir ki devletin ekonomik müdahalesi "ekonomideki siyasal ögenin bir müdahalesi olarak düşünülemez; zira bu müdahale esas itibarıyla ekonominin hareket yasaları tarafından koşullanır". Ne var ki değer yasası ancak, içinde devletin önemli ölçüde (siyasal) bir özerklikle hareket ettiği (ekonomik) sınıfları tarif etmektedir. Bundan dolayı Fine ve Harris, Gough'u "iktisatçıların tartışmalarına Marksist siyaset kuramcılarının kapitalist devletin egemen sınıfların çıkarlarıyla kurduğu ilişki içerisinde görelî özerkliği ve onun sınıf savaşımının yöneldiği amaç olarak konumu" vargısını taşıyarak Yaffe'nin ötesine geçmiş olmasından dolayı alkışlarlar. Onlara göre, "devlet, kapitalist toplumsal ilişkileri muhafaza ederken, ekonomik rolünün yanı sıra siyasal ve ideolojik rollere de sahiptir. Bu nedenle, devletin ekonomik müdahalesi siyasal ve ideolojik güç dengesi tarafından koşullanır... doğrudan sermayenin kontrolünde olan üretim ve mal dolaşımının aksine, devletin ekonomik etkinliği esas olarak değişim ilişkileri aracılığıyla değil, siyasal (ve ekonomik ve ideolojik) boyutlu sınıf savaşımının oluşturduğu denge aracılığıyla kontrol edilir" (Fine ve Harris, 1976a: 103, 109-110, 107, 99, 103).

Fine ve Harris, Gough'un neo-Ricardocu devlet kuramına et-

kili bir eleştiri getirmişlerdir. Ne var ki ekonomik ile siyasal arasındaki ilişkiyi ya da devlet politikasını belirlemede yapı ile sınıf savaşımı arasındaki ilişkiyi kavramsallaştırırken, temelde Gough'tan farklı bir tutum almamışlardır. Poulantzas'ın devleti "aşırı politize" olan kavrayışını Gough'un da benimsemesini yalnızca Gough'un neo-Ricardoculuğunun devlete çok fazla özerklik verdiği gerekçesiyle eleştirmişlerdir. Dolayısıyla, Poulantzas'la devletin "son kertede ekonomi tarafından belirlendiği", fakat "siyasal ve ideolojik güç dengesi tarafından koşullandığı" üzerinde uzlaşabilirlerken, onu ekonominin sınırlamalarına yeterli önemi vermeyişinden ötürü eleştirirler; ancak "ekonomik" ile "siyasal" arasındaki ilişkiye hiçbir alternatif kavramsallaştırma önermemişlerdir.

Fine ve Harris bir sonraki kitaplarında, temel belirsizliklerini koruyarak, kendi analizlerini daha da geliştirdiler (Fine ve Harris, 1979). Bu analizde Poulantzas'ın sınıf savaşımının; ekonomi, politika ve ideolojinin görece özerkliğine dayanan, çoğulcu kuramını benimsediler; fakat bu kuramı, sermaye ile devletin kaynaşmasına dayanan Tekelci Devlet Kapitalizmi kuramı biçiminde, içinde sınıf savaşımının gerçekleştiği yapısal sınırlamaların ekonomistik bir kuramıyla birleştirdiler. Dolayısıyla sınıf savaşımı ekonomik, siyasal ve ideolojik alanların birbirinden ayrılmasıyla kendisini gösterirken, yapı bunların kaynaşmasıyla kendini belli eder. Öyleyse, bu kaynaşmanın oluşmasına yönelik yapısal eğilimler karşısında burjuva egemenliğinin korunması, sınıf savaşımına dair çeşitli düzlemlerin birbirinden ayrılığının sürdürülmesine bağlıdır. Dolayısıyla devlet müdahaleciliği, birikimin, "kâr oranının düşme eğilimi"nde ifadelerini bulan temel çelişkilerine yanıt olarak gelişmiş, fakat bu müdahale üretimi denetlemek ve "ideolojik, ekonomik ve (öncelikle) siyasal ilişkilerin kristalleşmesi"ni sağlamanın "baskın mekanizma"sı haline gelmiştir. Devletin sermayeyle bu kaynaşması sınıf savaşımı üzerinde ters bir etki yaratır, "ilk evrelerde burjuva hegemonyasının zeminini oluşturmuş olan; ekonomik, siyasal ve ideolojik savaşımın bölünmüşlüğü" ortadan kaldırma tehdidinde bulunarak; "ekonomik savaşımın verildiği yeri üretim noktasından ayırmak... ve ona devlet kurumları içerisinde bir ifade kazandırmak yoluyla... kapitalist yeniden üretime uygun düşen sınırlara sıkıştırılmış" savaşıma yönelik bir tepkidir bu.¹⁰

Dönüp dolaşım neo-Ricardocu devlet kuramına gelmiş görünüyoruz; bu kurama göre "ekonomi", devletin etkinliğinin siyasal açıdan belirlendiği, dış maddi sınırlamaları tayin etmektedir.

10 Fine ve Harris (1979: 11, 15-126). Bu argüman, Offe ile Hirsch'in iktisadi tartışmaların politizasyonunun, devletin yaşadığı kriz ve çözümlenin esas kaynağı olduğu yolundaki argümanlarıyla ilgili bir karşıtlık oluşturmaktadır.

11 Fine ve Harris (1979: 127). Laurence Harris, tartışmanın ilk safhasında Poulantzas'ın Tekelci Devlet Kapitalizmi kuramının devleti "ya proleterya ya da şimdi olduğu gibi tekelci sermaye tarafından ele geçirilip kullanılabilen nötr bir araç" olarak görmekle sosyal demokrat reformizmin izinden gittiği yolundaki suçlamasını şiddetle reddeder (Harris, 1976), ama karşı argümanlar getirmez.

Gough ve Poulantzas'a yöneltilen tek eleştiri bu yazarların bu ekonomik kısıtların erimini hafife almalarıdır. Devletin sınıfsal karakteri ancak burjuvazinin işçi sınıfının ekonomik savaşımını reformist siyasal kanallara yönlendirebilme becerisiyle korunabilmiştir. Buradaki siyasal içerim şudur: Devletin sınıfsal karakteri "ekonomik savaşımı şiddetlendiren ve savaşımın üstüne siyasal savaşımın şiddetlenmesini bina eden bir strateji" aracılığıyla dönüştürebilir.¹¹

Fine ve Harris, Gough ve Purdy'nin neo-Ricardocu ekonomisini reddetmiş ve dolayısıyla devletin etkinliği üzerindeki ekonomik sınırlamalar konusunda farklı bir değerlendirme yapmış olsalar da; Gough ve Purdy'nin, devletin sınıfsal karakterinin, sermayeyle olan *dışsal* ilişkisi tarafından belirlendiğini söyleyen, devletin özerkliğini anlayışlarına karşı çıkmışlardır. Bunun nedeni Fine ve Harris'in de devleti, *toplumsal ilişkinin* belli bir biçimi olarak değil, özerk bir *kurum* olarak görmeleriydi. Böylelikle bu yazarların hepsi de Poulantzas'ın devletin kurumsal özerkliğini fetişleştirmesinin izinden giderek, kapitalist sınıfın egemenliğinin bir biçimi olarak devletin *biçimi* sorusunu ortaya atmak üzere, devletin görünüşteki bağımsızlığının ötesine nüfuz edememişlerdir.

Devlet kuramı, Neo-Ricardocular ile köktenciler arasındaki tartışmada bir çıkmaza girmiş görünmektedir. Her iki taraf da devletin "özerkliğini" onun kapitalist sınıfsal karakteriyle bağdaştıramıyordu; çünkü her ikisi de kapitalist toplumsal ilişkilerin birer biçimi olarak ekonomi ile siyaset arasındaki ilişkiyi kavramsallaştırmanın bir yoluna sahip değildi. Sonuç, her iki tarafın da devleti, onun sermaye için gerçekleştirdiği "ekonomik" işlevlere indirgeyen bir ekonomizm ile, devleti "ideolojik, ekonomik ve (öncelikle) siyasal ilişkilerin kristalleşmesi" olarak algılayan bir "politizm" arasında gidip gelmeleri oldu. Bu, basitçe bir kuramsal yanlış değildi; tartışmada birbirlerinin amansız rakibi gibi görünen tarafları birleştiren, ortak siyasal bakış açısının sınırlılıklarının bir göstergesiydi: Devleti, sosyalizme geçişin bir aracı olarak ele alan ve dolayısıyla sosyalist siyaseti, devleti ele geçirmeye yönelik devrimci veya reformist bir mücadeleye indirgeyen bir bakış açısıydı bu.

Neo-Ricardocularla köktenciler arasındaki kuramsal ayrılıklar zorunlu olarak köklü siyasal ayrılıklara işaret etmez. Dolayısıyla, 1973-74'te Heath hükümeti madencilerin greviyle alaşağı edildiği zaman, her iki kamptaki sosyalistler, devrim hemen yarın olacağı gibi ultra-sol bir maksimalizmin sözcülüğünü yaptılar.

Ancak, iki yıl sonra sendikal harekette görülen görece gerileme, kendilerini bu kuramsal bölünmede hangi tarafa koymuş olurlarsa olsunlar, büyük çoğunluğun, kendi sosyalist ihtiraslarını “gerçekçi” bir siyasal reformizmle bağdaştırma arayışına girmelerine yol açtı. “Toplumsal sözleşme”ye sosyalist bir içerik kazandırma peşindeki neo-Ricardocu strateji, en etkili biçimde Dave Purdy ile Mike Prior tarafından *Out of the Ghetto* (1977) adlı yapıtta geliştirildi. (Diane Elson’un bu kitaba yönelik eleştirisi için bakınız (1979b). Bu strateji, Komünist Parti’ye en sonunda saygınlığını yitirten tartışmayı ateşlemede önemli rol oynamış, yeni Komünist Parti program taslağının yayımlanmasına bir tepki olarak ortaya konmuştu. “Alternatif Ekonomik Strateji”ye sosyalist bir içerik kazandırma peşindeki köktenci strateji ise, Fine ve Harris ile CSE Londra Grubu (1979, 1980) tarafından geliştirildi. Farklılıklarına rağmen her iki yaklaşım da, kriz ve sınıf savaşıyla ilgili olarak dar bir ekonomistik kavrayışa ve sınıf konusundaysa monolitik bir görüşe dayanıyor, kriz esnasında gelişen farklılaşmış sınıf savaşı biçimlerini göz ardı ediyor ve hepsinden öte, işçi sınıfı ile devlet arasındaki çelişkili ilişki sorununu bir yana bırakıyordu. Bu bakış açısı, 1970’ler boyunca gelişen popüler savaşımın giderek uzağına düşmekteydi; ve açığa çıkmaktaydı ki, devlet, kurtuluşun müstakbel aracı değil, kitlelerin özlemlerini gerçekleştirmelerinin önündeki en büyük engeldi.

İronik biçimde, aynı 1975 CSE Konferansı, David Yaffe ile Dave Purdy arasındaki tartışmada neo-Ricardocularla köktencilerin kozlarını son kez paylaşmalarına tanık oldu; Emek Süreci ve Konut gruplarının çalışmalarından bağımsız olarak ortaya çıkan yeni yaklaşımlar atölye çalışmalarında katılımcıların dikkatine sunuldu. Bu konferansın kapanış oturumunda alınan, eski tüfeklerin her iki kanadı tarafının da şiddetle direndiği kararda tartışmayı genişletmek ve yeni yönleri araştırmak için 1976 konferansın “emek süreci” üzerine olması ve gelecek yılın konferansına hazırlanmak için çalışma grupları oluşturulması benimsendi.■

(Yazının devamı *Praksis’in* gelecek sayısında yayımlanacaktır.)

Kaynakça

- Afansyev, L. et. al. (1974) *The Political Economy of Capitalism*, Moscow: Progress
- Anderson, P. (1964) "Origins of the Present Crisis", *New Left Review*, 23.
- Backhaus, H.-G. (1969) "Zur Dialektik der Wertform", Schmidt, A. (der.) *Beiträge zur Marxistischen Erkenntnistheorie*, içinde Frankfurt: Suhrkamp.
- Backhaus, H.-G. (1974- 1978) "Materialen zur Rekonstruktion der Marxschen Werttheorie", *Gesellschaft*, 8/9.
- Blanke, B., U. Jürgens ve H. Kastendiek (1978) "On the Current Marxist Discussion on the Analysis of Form and Function of the Bourgeois State" Holloway, J. ve S. Picciotto, (der) (1978) *State and Capital: A Marxist Debate* içinde Lonon: Edward Arnold.
- Bonofeld, W. (1987) "Reformulations of State Theory" *Capital and Class*, 33: 96-128, tıpkıbasım Bonofeld ve Holloway (1991)
- Bonofeld, W. ve J. Holloway, (der.) (1991) *Post-Fordism and Political Form*, London: Macmillan.
- Bullock, P. ve D. Yaffe, (1975) "Inflation, the Crisis and the Post-War Boom", *Revolutionary Communist* 3/4
- Clarke, S. (1988) *Keynesianism, Monetarism and the Crisis of State*, Aldershot: Edward Elgar; Vermont: Gower.
- Elson, D. (1979a) *Value*, CSE Books; New Jersey: Humanities.
- Elson, D. (1979b) "Which Way 'Out of the Ghetto'", *Capital and Class*, 9: 97-117
- Fine, B. ve L. Harris (1976a) "State Expenditure in Advanced Capitalism: A Critique", *New Left Review*, 98: 97-112.
- Fine, B. ve L. Harris (1979) *Rereading Capital*, London: Macmillan.
- Gough, I. (1975a) "Review of the Fiscal Crisis of the State" *Bulletin of the CSE*, IV, 2(11).
- Gough, I. (1975b) "State Expenditure in Advanced Capitalism", *New Left Review*, 92: 53-92.
- Gough, I. (1979) *The Political Economy of the Welfare State*, London: Macmillan.
- Harris, L. (1976) "State, Monopoly Capitalism and the Capitalist Mode of Production", sunuş, CSE Theory of the State Group.
- Holloway, J. (1988) "The Great Bear, Post-Fordism and Class Struggle", *Capital and Class*, 36: 93-104 tıpkıbasım Bonofeld, W. ve J. Holloway (der.) Post-Fordism and Social Form
- Holloway, J. ve S. Picciotto (der.) (1978) *State and Capital: A Marxist Debate*, London: Edward Arnold.
- Jessop, B. (1988) "Regulation Theory, Post Fordism and the State", *Capital and Class* 34: 147-168.
- Keane, J. (1988a) *Democracy and Civil Society*, London: Verso.
- London-Edinburgh Weekend Return Group (1980) *In and Against the State*, 2nd edition, London: Pluto.
- Milliband, R. (1969) *The State in Capitalist Society*, London: Weinfeld ve Nicholson
- Murray, R. (1971) "The Internationalization of Capital and the Nation State", *New Left Review*, 67: 84-109, tıpkıbasım Radice, N. (der.) (1975) *International Firms and Modern Imperialism*, Harmondsworth: Penguin.
- Naim, T. (1964a) "The Nature of the Labour Party", *New Left Review*, 27.
- Naim, T. (1964b) "Labour Imperialism", *New Left Review*, 28.
- O'Connor, J. (1973) *The Fiscal Crisis of the State*, New York: St. Martin's.
- Negri, A. (1988) *Revolution Retrieved*, Red Notes, London
- Offe, C. (1972) *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates*, Frankfurt.
- Poulantzas, N. (1967) "Marxist Political Theory in Great Britain", *New Left Review*, 43.
- Poulantzas, N. (1969) 'The Problem of the Capitalist State', *New Left Review*, 58, tıpkıbasım Blakburn, R. (der.) (1972) *Ideology in Social Science*, London: Fontana.
- Purdy, (1973) "The Theory of the Permanent Arms Economy", *Bulletin of the CSE*, İlkbahar.
- Purdy, D. ve M. Prior (1977) *Out of the Ghetto*, mimeo.
- Radice, H. ve S. Picciotto (1971) "European Integration: Capital and the State", *Bulletin of the CSE*, 1(1).
- Radice, N. (der.) (1975) *International Firms and Modern Imperialism*, Harmondsworth: Penguin.
- Rubin, I.I. (1972) *Essays on Marx's Theory of Value*, Detroit: Black and Red.
- Rubin, I.I. (1977/1978) "Abstracts Labour and Value in Marx's System", *Capital and Class*, 5: 107-39.
- Warren, B. (1971) "The Internationalisation of the Capital and the Nation State: A Comment", *New Left Review*, 68: 83-88, tıpkıbasım Radice, N. (der.) (1975) *International Firms and Modern Imperialism*, Harmondsworth: Penguin.
- Warren, B. (1972) "Capitalist Planning and the State", *New Left Review*, 72: 3-30.